

T. TILVYČIO POEMOS „USNYNĖ“ STILIUS

V. ARESKA

Socialistinio realizmo metodas, kaip tam tikri idėjiniai estetiniai principai, materialinę išraišką įgyja tik individualiame stiliuje, kurį nagrinėjant aptariami metodo bruožai ir dėsningumai. Atrodo, teisingai yra pastebėjęs žinomas tarybinis kritikas L. Novičenka, kad „stilius metodo atžvilgiu yra ypatingumas, kuriame pasireiškia bendrumas“¹. Realistinis metodas išsiskiria individualiu stiliaus pasireiškimu. Jeigu, pavyzdžiui, klasicizmas, romantizmas, sentimentalizmas, simbolizmas dar turi tam tikrus bendrus stiliaus reikalavimus, tai realizmas, ir ypač socialistinis realizmas, suteikia rašytojui labai plačias stilistines galimybes, į kurias įeina ir kitų literatūros metodų sukaupto patyrimo panaudojimas. Minėtą realizmo ypatybę yra teisingai pažymėjęs V. Dneprovas. Jis rašo: „iki-realistiniuose metoduose vyravo bendras stilius, o realistiniuose metoduose vyrauja individualus stilius“².

Suprantama, kad metodas, išreikšdamas pagrindinius menininko santykių su tikrove principus, negali būti neutralus meninės formos ypatybėms. Stiliaus taip pat negalima atskirti nuo idėjiškumo ir įžiūrėti jame tik formalias ypatybes, spalvų ir linijų kombinacijas. Metodo ir stiliaus ryšys — dialektinis. Stiliaus savitumą apsprendžia ir rašytojo asmenybė — jo temperamentas, poetinio mąstymo savybės, — ir idėjinis-estetinis bei bendras gyvenimiškas patyrimas, ir jo simpatijos tam tikrai literatūrinei mokyklai ir t. t. Individualių stilių sąlygoja dar ir nacionalinių tradicijų poveikis. Didelę įtaką stiliui daro ir pati gyvenamoji epocha. Istorijos raida keičia ne tik meno turinį, bet ir jo formas. Visi anksčiau minėti literatūros stilių sąlygojantys bruožai izoliuotai nepasireiškia, o įauga į individualių stilių³; vienas kuris nors bruožas arba visas jų kompleksas gali žymiai pakeisti individualumo kokybę, todėl jų studijavimas ir išskyrimas yra gana sudėtingas uždavinys.

¹ Л. Новиченко, О многообразии художественных форм и стилей в литературе социалистического реализма, «Вопросы литературы», 1959, № 5, p. 45.

² В. Днепрова, О творческом методе и художественных стилях, «Звезда», 1958, № 2, p. 220.

³ Žymus bulgarų literatūros tyrinėtojas Pantelejus Zarevas taip apibūdino individualų rašytojo stilių: „Stilius — tai vyravimas nuolatinių požymių, kurie atsiranda menininko pasaulėjautos ir pasaulėžiūros rėmuose, kurie persilydo į rašytojo formą bei braižą ir apsprendžia jų individualią, originalią, savitą kokybę. Stilius turi įvairius aspektus, ir pradinius, sudėtinus jo elementus reikia nustatyti ryšium su turinio pobūdžiu, idėjinė-estetine problematika, menininko santykiu su žmogumi ir žmonija. Tai daryti reikia anksčiau, negu tyrinėti stilių kaip formą ir braižą“, Пантелеј Зарев, Стиль и личность художника, «Вопросы литературы», 1960, № 12, p. 88.

Šiame straipsnyje nagrinėjama T. Tilvyčio poema „Usnynė“ yra vienas iš etapinių lietuvių tarybinės literatūros kūrybinių, pasirodžiusių tada, kai socialistinio realizmo metodo įsitvirtinimas vyko gana aštrios ir dramatiškos — tiek politinės, tiek literatūrinės — kovos sąlygomis. Šio metodo pergalė užtikrino sėkmingą tolesnį mūsų literatūros išaugimą pastaraisiais metais. Be to, „Usnynė“ yra didelis paties T. Tilvyčio talento pasiekimas, plačiai atskleidęs poeto individualybę.

Bendrų socialistinio realizmo metodo ypatybių pasireiškimas yra nagrinėtas straipsnyje „Apie socialistinio realizmo metodo bruožus T. Tilvyčio poemoje „Usnynė““⁴. Taigi šis darbas yra minėto straipsnio tęsinys. Ribota straipsnio apimtis neleidžia paliesti visų stiliaus problemos aspektų, todėl darbe plačiau nagrinėjama tik vaizdingumas ir kalba.

* * *

Lietuvių literatūros kritikoje ir literatūros moksle jau ne kartą buvo atkreiptas dėmesys į T. Tilvyčio stiliaus originalumą, kalbėta net apie tilvytiško realizmo stilistinę tendenciją. Bet visgi, analizuojant konkrečiai, daugiausia operuojama tik kalbos stilistiniais rezultatais, stilius traktuojamas siaurąja prasme, kaip rašytojo santykis su kalba ir vaizdinėmis priemonėmis.

Vienas iš pirmųjų rimtesnių T. Tilvyčio kūrybos vertintojų — K. Korsakas, yra nurodęs stipriausią šio poeto talento pasireiškimo pusę — satyrinę epigramą. „Jos sultingos, aštrios, sąmojingos, gyvos, kandžios ir pilnos to, ką mes vadiname satyrine poezija“⁵.

Literatūros tyrinėtojas B. Pranskus pažymėjo keletą stilistinių T. Tilvyčio poezijos ypatybių, jų tarpe vaizdo konkretumą ir paprastumą⁶.

Kritikas V. Kubilius, nagrinėdamas „Usnynę“, pabrėžė, kad T. Tilvytis „mato labai daug daiktų, gyvai pagauna socialinės ir gamtinės aplinkos detales, žmones piešia tirštame daiktų ir reiškinių pasaulyje“⁷, kad poemoje ir apskritai poeto kūryboje „jaučiasi blavus ir konkretus valstietiškas protas [...]“. Jo vaizdas dažnokai šiurkštus, tarsi kirviu tašytas⁸. Skaitytoją, anot V. Kubiliaus, jis pagauna „netikėtu, šiurkštoku vaizdingumu“⁹. Kiti kritikai taip pat nurodo, kad T. Tilvyčio realizmas „blavus, net grubokas, bet kartu jaudinantis savo detalėmis“¹⁰. Jis „labiau valstietiškas, konkretus, „žemiškas“, skirtingas nuo S. Neries, Ed. Mieželaičio lyrizmo“¹¹.

Pokario metais kova už socialistinio realizmo metodą pirmoje eilėje buvo nukreipta prieš dekadentinio meno idėjinį reakcingumą, subjektyvizmą ir miglotą abstraktumą, atitrūkimą nuo realios tikrovės. Todėl visur ir buvo pabrėžiamas stilistinis konkretumas ir paprastumas. Be to, visuomeninio ir politinio gyvenimo pasikeitimų vaizdavimas, istorinės tikrovės meninis įvertinimas lietuvių tarybinėje literatūroje iš pradžių prasidėjo nuo išorinių tos tikrovės pasikeitimų atskleidimo. Reikėjo iš naujo „perkainoti“ ir kritinio realizmo atspindėtus socialinio gyvenimo santykius. Pirmenybę „žemiškam“, „buitiniam realizmui“ šis laikotarpis teikė dar ir todėl, kad plačiųjų skaitytojų — darbo žmonių — idėjinis pasiruošimas ir estetinis-kultūrinis išprusimas buvo dar labai atsilikęs.

⁴ Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto mokslo darbai, t. XI, Vilnius, 1960, p. 151—182.

⁵ K. Korsakas-Radžvilas, Kritika, Universitetas, 1936, p. 273.

⁶ B. Pranskus, Baltijos vėjo krypsniai, „Pergalė“, 1948, Nr. 5, p. 100—103.

⁷ V. Kubilius, Teofilis Tilvytis, Vilnius, 1956, p. 132.

⁸ Ten pat, p. 134.

⁹ Ten pat, p. 135—136.

¹⁰ T. Rostovaitė, T. Tilvyčio lyrika, „Pergalė“, 1955, Nr. 5, p. 81.

¹¹ Ten pat, p. 87.

Literatūra negalėjo staiga smarkiai nutolti nuo senojo, tradicinio realizmo ir pereiti prie sudėtingų poezijos formų, kurios, pavyzdžiui, pastebimos dabartiniu metu. Ta kova už tarybinę literatūros gyvenimiškumą ir paprastumą suvaidino didelį vaidmenį socialistinio realizmo raidoje. Tačiau kartu pasireiškė ir asmenybės kulto pagimdyti dogmatizmo recidyvai, privedę prie kraštutinumo, vertinant ir stiliaus problemą. Buvo absoliutiama realistiškos detalės reikšmė, ignoruojama nerealistinių metodų patyrimas. Vulgarus sociologizavimas stūmė literatūrą į schematiškumą. Tuo metu kaip tik išpopuliarėjo klaidinga „realizmo—antirealizmo“ teorija¹². Bet vis tik T. Tilvyčio individualybė labiausiai išsiplėtojo pokario laikotarpiu. Jeigu taip galima pasakyti, jo talentas tada labiausiai atitiko laiko reikalavimus. Jis geriausiai sugebėjo „buitinį realizmą“ suderinti su monumentalumu, formos lakoniškumu, vaizdingu jos įtaigumu. Neatsitiktinai T. Tilvytis, palyginus su kitais poetais, buvo produktyviausias pirmuoju dešimtmėčiu. Jį mažiausiai palietė ir literatūros negatyviosios įtakos. Kaip matėme iš anksčiau cituotų T. Tilvyčio kūrybos ir poemos „Usnynė“ vertinimų, to meto kritika ypatingai pabrėžė detalės tikroviškumą, o stiliaus individualumą daugiausia matė epinio vaizdavimo savybėse. Bet stiliaus savitumai iškyla ne tik meninėje kalboje. Kalba yra tik stilistinis rezultatas. Tuo keliu einant, galima lengvai nuslysti į formalizmą. Atrodo, kad iš dalies taip atsitiko R. Mikšytei¹³, kuri kartu su teisingais pastebėjimais daugiausia tik išvardijo „Usnynėje“ sutinkamas poetines priemones. Net ir tokiu atveju daug svarbiau išskirti charakteringą, individualią tų poetinių priemonių kokybę.

* * *

Jau rašytojo polinkis vaizduoti tuos, o ne kitus herojus, pasirinkti tą, o ne kitą tematiką, žanrą, kompoziciją padeda apibūdinti jo stiliaus savybes. Žinoma, čia veikia ir kiti literatūrinės kūrybos faktoriai, bet mums rūpi nustatyti tik tai, kas priklauso individualybei.

T. Tilvytis į tarybinę literatūrą atėjo su savo „artojėlių“ tema, su valstiečių istorinio likimo problema, kuri ilgą laiką jį jaudino ir kurią jis galų gale išsprendė „Usnynėje“. Kaimo gyvenimo sąlygos, valstietiška aplinka iš pat vaikystės formavo rašytojo dvasinę kultūrą ir poetinį talentą, jo kūrybos stilių. Stebint T. Tilvyčio kūrybinį kelią, išryškėja vienas svarbus individualybės bruožas: jeigu yra rašytojų, sugebančių daug ką „prikurti“, įsivaizduoti tolimą praeitį, pavaizduoti gyvenimo tikrovę, su kuria betarpiškai nesusidūrė, tai T. Tilvytis neišsina iš savo patyrimo ir betarpiškais pergyvenimais pagrįstos tematikos. Sis išsiskiriantis požymis duoda raktą visos jo kūrybos, stiliaus visumos supratimui. Poetas negali toli atsilraukti nuo gerai matytų daiktų ir įvykių, patirtų reiškinių ir betarpiškai pažintų herojų, jų kalbos ir t. t.

Žurnalisto profesija, publicisto-feljetonisto darbas buržuazinės diktatūros metais telkė T. Tilvyčio dėmesį ties aktualiomis politinėmis ir socialinėmis problemomis. Bet daugiausia jį domino istorinis valstiečių, kaip tautos daugumos, likimas, kurį rašytojas sprendė „Artojųliuose“ ir iš dalies „Dičiuje“. Istorinis liaudies likimas, politinio išsivadavimo problema iškyla į pirmą planą ir poemoje „Usnynė“. Tik čia jį jau glaudžiai siejama su klasine kova, klasiniu-socialiniu išsivadavimu, ko nebuvo ankstesnėje T. Tilvyčio kūryboje. Socialistinio realizmo kūriniuose iškyla klasės kaltės problema, kuri padiktuoja visiškai naujus meninius-estetinius sprendimus. Poemoje „Usnynė“, viename iš pirmųjų epi-

¹² Г. Недошивин, Очерки теории искусства, М., 1953.

¹³ R. Mikšytė, T. Tilvyčio poemos „Usnynė“ poetinio meistriškumo klausimai, „Pergalė“, 1951, Nr. 4, p. 75—89.

nių lietuvių literatūros kūrinių, ši problema užima dominuojančią vietą, eina kartu su liaudies kuriamųjų galių išskėlimu. Marksistinė pasaulėžiūra, socialistinio realizmo principų įsisavinimas įgalino visiškai naujai suvokti tikrovę, ir todėl čia „Artojų“ tema jau epiška išsišakoja ir praturtėja, atsiranda platus užmojis ir vaizdų sodrumas bei konkretumas. Jeigu „Artojų“ tik skelbiamas politinio išsivadavimo šūkis:

„Artojų, į rytus!
Kairę, kairę, kairę“¹⁴.

tai „Usnynėje“ tas kelias parodytas gyvais vaizdais.

Pirmiausia T. Tilvytis „Usnynėje“ vysto stichiško išnaudojamųjų kaimo valstiečių sąmonėjimo temą, kaip naują tilvytiškų artojų tematinę atšaką, labai artimą tiesioginiam poeto patyrimui. Valstiečių sąmonėjimo temą poetas ypač akcentuoja antroje ir trečiojoje poemos dalyje, kur pavaizdavo lemiamą tarybinės tikrovės ir žiaurios klasių kovos įtaką valstiečių sąmonės raidai. P. Cvirka apsakymuose „Pabučiavimas“, „Daina“ pirmasis pradėjo šią temą. T. Tilvytis ją savaip išplėtojo epinėje poemoje, vienas iš pirmųjų mūsų literatūroje atspindėjo valstiečių sąmonės poslinkius kolektyvizacijos laikotarpiu. Daug silpniau pavyko T. Tilvyčiui pavaizduoti mažiau praktiškai pažintos tikrovės puses: partizaninį judėjimą, komunistų partijos veiklą ir jos įtaką valstiečių sąmonėjimui. Šias silpnesnes kūrinių puses kritika greit pastebėjo, bet jų poetas ir vėliau negalėjo pašalinti; tokia yra jo talento prigimtis. T. Tilvytis pats prisipažįsta: „Gal aš per ilgai prie tos poemos dirbau, per daug esu su ja susigyvenęs. Ji lyg savaime susikūrė, ir aš jos pilnutinai ištaisyti nebepajėgsiu“¹⁵.

* * *

Valstiečių likimo temos sprendimas istorinės būtinybės, socialinio išsivadavimo ir klasių kovos požiūriu atspindėjo ir „Usnynės“ kompozicijoje, kurią galima pavadinti istorinės - chronologinės kompozicijos tipu. Siužetas, dramatiniai konfliktai ir charakteriai yra organiškai susiję su svarbesniu istorinio vystymosi faktų, įvykių pavaizdavimu. Jau patys istoriniai pasikeitimai iš dalies nulėmė darbo valstietijos kelią į socializmą. Tai buvo išeitis iš tos tragiškos padėties, pavaizduotos dar „Artojų“ poemoje, kur istorinis lietuvių tautos kelias taip pat sudarė siužetinį pagrindą. Tačiau istorijos tema, kuri tiesiogiai atspindi lemtingus istorinius įvykius, yra nevienodai naudojama poemoje: antroje ir trečiojoje dalyje ji užima daugiau vietos, nes čia istorinė tikrovė vaizduojama intensyviau ir su gana staigiais posūkiu, ji labiau veikia darbo žmonių sąmonės raidą, apsprendžia socialinės kovos pobūdį, o pirmojoje dalyje, ypač pirmuosiuose jos skyriuose, politiniai-istoriniai įvykiai visai nevaizduojami. Iš viso klasinės kovos proceso sudėtingumo tuo laikotarpiu T. Tilvytis paėmė tik vieną siauresnę problemą, artimą savo patyrimui ir gana būdingą kaimo gyvenimo tikrovei — stichišką klasinį sąmonėjimą. Politinių įvykių poveikis senio Usninio sąmonei ir jo santykiams su buožėmis iš pradžių nebuvo lemiamas. Antroje poemos dalyje veikėjų santykiai priklauso nuo dviejų priešingų pasaulių kovos posūkių. Todėl ir antroji „Usnynės“ dalis suskirstyta į atitinkamus skyrius, atspindinčius Didžiojo Tėvynės karo permainingą vystymąsi. Bet istoriniai įvykiai čia šiek tiek nustelbia veiksmo siužetinį savarankiškumą, žmonių charakterius. Šioje dalyje išnaudotojų veiksmai pavaizduoti daug plačiau. Gerai rašytojui pavyko perteikti liaudies nuotaikas ir priešišumą okupantams masinėse scenose; grėsmingas minios tylėjimas, kandžios replikos,

¹⁴ T. Tilvytis, Raštai, t. II, Vilnius, 1955, p. 190. Toliau bus nurodoma tik tomas ir puslapis.

¹⁵ Kolūkinė tematika tarybinėje literatūroje, „Pergalė“, 1952, Nr. 1, p. 120.

ironiški šypsniai, pagaliau atviras pasityčiojimas iš okupantų ir buožių išreikštas labai taikliai, psichologiniu požiūriu tikroviškai, meniniu — vaizdingai. Istorinio chronologiškumo principų užuomazgas kompozicijoje galima pastebėti ir „Artojėliuose“. Tai individuali T. Tilvyčio kūrybinio stiliaus žymė. Ji derinasi su bendra lietuvių tarybinės literatūros tendencija vaizduoti tikrovę pagal griežtą istorinių įvykių nuoseklumą, nors dažnai pasitaikydavo sunkumų organiškai suderinti istorijos logiką su kūrinio logika, siužeto ir charakterių vystymosi dėsningumais. Bet uždavinį vaizduoti liaudies kovos istoriją buvo iškelęs pats gyvenamasis laikotarpis — noras matyti liaudies istoriją, revoliucinius žygius viename kūrinyje, troškimas vienu žvilgsniu pažvelgti į svarbiausius įvykius. Toks noras buvo natūralus ir dėsningas, jis visada atsiranda, kai tik darbo žmonės nusimeta išnaudotojų jungą ir ima savarankiškai kurti ateitį. Ši tendencija labai ryškiai jaučiama po Spalio socialistinės revoliucijos Tarybų Sąjungos tautų mene ir literatūroje, ypač koncentruotai pasireiškė kino mene. Užtenka prisiminti S. Eizenšteino ir V. Pudovkino sukurtus filmus. Paskutinis pavyzdys — Kuba. Rašytojas S. Smirnovas šitaip atsiliepia apie kubiečių filmą „Pasakojimai apie revoliuciją“: „prieš mus per dvi valandas tarytum praėjo visa kubiečių revoliucijos istorija“¹⁶.

T. Tilvyčio „Usnynėje“ taip pat galima pastebėti nepakankamą organišką ryšį tarp istorijos vaizdavimo, iš vienos pusės, ir charakterių bei siužeto, iš antros. Poetas čia panaudojo toli gražu ne visas siužeto galimybes, kurios suteiktų poemai didesnio monolitiškumo. Noras atskleisti klasių kovos vystymąsi Lietuvos kaime, svarbiausius istorinius etapus, kurie tarpusavyje smarkiai skyrėsi savo pobūdžiu, formų sudėtingumu, sutiko nemažus sunkumus. Tikrovės pilnumo įspūdžiai sudaryti, siužetiškai jį išreikšti, būtų reikėję daugiaplaniškos kompozicijos, kas yra neįmanoma poemoje. Daug nulėmė ir pati T. Tilvyčio individualybė, jam būdingas fragmentiškas vaizdų kūrimo būdas. „Usnynė“ susikūrė poeto galvoje ne vienu laiku. „Poema sąmonėje formavosi ne iš karto, o atskiromis dalimis“¹⁷, — sako T. Tilvytis.

Bendra, įsisąmoninta idėja leido sujungti visas siužetiškai mažiau ar daugiau apibrėžtas dalis į vieną kūrinį, kur atskiros siužetinės atkarpos, charakteriai, įvykiai, žanrinės scenos, būtiniai ir peizažiniai paveikslai, žodžiu, visa vaizdų ir motyvų sistema susijungė į svarbiausios idėjos, vieningos nuotaikos ir vieningo autoriaus santykio su tikrove vienumą.

Būtina prisiminti dar vieną priežastį, iš dalies, gal būt, taip pat prisidėjusią prie to, kad T. Tilvytis pasirinko ne visiškai nuoseklų siužetinį epinio kūrinio kūrimo būdą — būtent, pastangas apimti kuo daugiau įvykių ir žmonių. To meto kritika reikalavo pilnai ir visapusiškai pavaizduoti išorinius tikrovės santykius, neatsižvelgiant nei į rašytojo individualaus talento polinkius, nei į žanro specifinius savitumus.

Jonas Simkus, labai teisingai įvertindamas poemos idėjinę-meningę reikšmę, iškelė kai kuriuos nepagrįstus priekaištus, kad „T. Tilvytis nepavaizdavo betvirtėjančių Lietuvoje monopolistinio kapitalo“¹⁸, pirmojoje dalyje neparodė „gausnesnių liaudies jėgų, stojančių prieš išnaudotojus ir reakciją“¹⁹, „revoliucinio proletariato mieste“²⁰ ir t. t. Poeto individualybė ir žanro ribos neleido įvykdyti tų reikalavimų.

Kompozicijos fragmentiškumas — būdingas beveik visai T. Tilvyčio kūrybai — tam tikru laipsniu nulėmė ir „Usnynės“ siužetinį

¹⁶ С. С. Смирнов, Поездка на Кубу, «Знамя», 1961, № , p. 142.

¹⁷ T. Tilvytis, Raštai, t. III, Vilnius, 1955, p. 388.

¹⁸ J. Simkus, Pastabos apie „Usnynę“, „Pergalė“, 1950, Nr. 4, p. 78.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Ten pat, p. 80.

nevieningumą. T. Tilvytis savo kūrybinį dėmesį sukaupia ne tik ties siužeto individualizacija, o stengiasi atkurti charakteringą tikrovės atmosferą apskritai, suderinti veikėjų paveikslus su natūralia aplinka. Būdamas epigraminių charakteristikų, lakoniškų kontrastiškų vaizdų kūrimo meistras, jis nevengia epizodinių paveikslų, plačių žanrinių scenų. Čia pasirodo gyvi, individualizuoti personažai, kurių replikos, gestai arba vien tik poza atskleidžia charakterį, tipą, pavyzdžiui, Her Blictas, elgetaujį Hitlerio kareiviai, valstiečiai — Sprindis ir Miknius, Žičkaus žmona, jų duktė Marytė ir kiti „nesiužetiniai“ veikėjai iškyla mums realistiškai, konkretūs.

Didžioji poemos strofų dalis yra vieno kompozicinio plano, kur nuosekliai, palaipsniui, be didesnių minties šuolių išvystomas tikrovės vaizdas. Dalies strofų mintis yra išbaigta ir duota išvada, pvz., Usninio paveikslas šventės fone, atkūrus Tarybų valdžią (II 265—266). Strofų sandara kartais būna paremta p a r a l e l i z m u. Išraiškiausias poemos vietos yra tos, kur du strofų planai susilieja į vieną ir derinasi su tam tikra potekste. Štai pirmosios dalies pirmojo skyriaus antrajame poskyryje paraleliai vaizduojama Jono Usninio ir jo tėvo skirtingi požiūriai į gyvenimą. Tuo pačiu vaizdu poetas išreiškia abiejų skirtingas nuotaikas:

Už sienos girnų akmenys dūdena.
Ragaišio kvapas burnoje vaidenas.
Ir vėl gaivina juos šviesi viltis.
Ir vėl graži pavasario naktis.

II 224

Jei Jono viltys siejasi su valstiečių socialiniu išsilaisvinimu, tai tėvo — su buožės Putnos pažadais. Kada vaizduojami išnaudotojų klasės atstovai, potekstė būna ironiška.

Daug rečiau vidinėje strofų struktūroje sutinkama kompozicinio kontrasto principai, kurie buvo būdingi ankstesnėms T. Tilvyčio poemoms. Dabarties ir praeities priešpastatymas iškyla trečiojoje poemos dalyje, pvz., Šeduikio pareiškimas (II 338—340), Jono Usninio kalba Gegužės 1-sios šventės mitinge (II 366). Toks kompozicijos principas buvo būdingas visai pokario metų poezijai.

Dažnai poemos strofos baigiasi apibendrinimais arba dalinėmis išvadomis, išplaukiančiomis iš epiškaai nupiešto vaizdo. Poetas eina nuo dalinio, individualaus prie bendro, pvz.:

Usninis Putnos rankoje seniai.
Jį dengia Putnos kelnės, marškiniai,
Skolingas Putnai jis rugių aruodą.
Ko tik paprašo — jam Putna vis duoda:
Usninis Putnai rašo kryželius,
Putna jam semia duonos maišelius.

II 218

Apibendrinimais dažniausiai baigiamos atskiros poemos dalys, skyriai ir poskyriai, taip pat ir visa poema, kurios pabaiga yra kartu ir atsakymas į pagrindinę idėją. Tai būdingas T. Tilvyčio kūrybai bruožas.

Strofų tarpusavio derinimas didele dalimi priklauso nuo autoriaus noro perteikti tikrovės pilnumos iliuziją. Jis strofas išdėsto taip, kad skaitytojui prieš akis atsiskleistų platūs panoraminiai paveikslai, gyvi gamtos ir buities vaizdai, žanrinės scenos ir scenelės, atskiri veikėjai. Tikrovės iliuzija pasidaro tokia stipri, kad beveik nesijaučia nei perėjimų, nei tam tikrų minties ir vaizdo šuolių, nei ilgesnių pauzių, nors fragmentiškumas išlieka.

Panoraminių pabūdžio vaizdai išplečia erdvės ribas, konkretizuoja laiką ir bendrą istorinę situaciją, pagaliau jais išreiškia platesnius socialinius apibendrinimus. Atskiros poemos dalys, skyriai labai dažnai pradedami arba panoraminiais, arba buities, arba gamtos vaizdais. Apibend-

rintu „kryžių Lietuvos“ paveikslu — labai vaizdingu, ironišku ir gyvu — pradedamas skyrius „Prie dievo stalo“ (II 242). Toliau aprašomi atlaidų vaizdai Klykūnuose. Pirmasis paveikslas neiškrito iš bendros nuotaikos; visas strofas sujungė vieninga ironiška potekstė, ta pati intonacija, epinis stilius.

Peizažas sudaro ne tik įvykių ir žmonių veiklos foną, atspindi laiką ir vietą, bet padeda išryškinti idėją, poemos veikėjų santykius ir išreikšti autoriaus poziciją. Pavyzdžiui, atgimstančio pavasario ryto vaizdai supa vienišą, nusikamavusį senį Usninį, einantį pas „geradarį“ Putną (II 218—219). Tai simbolizuoja ir senio Usninio vienišumą, ir kelio pas buožę pražūtingumą:

Išmintas takas raitos pievute.
Usninis slenka juo kaip gyvatė.
(citatosė visur pabraukta mano. — V. A.)
II 219

Gamtos vaizdu T. Tilvytis dažnai užbaigia kai kuriuos poemos skyrius, pvz., skyrių „Prakaito upė“:

Lingavo „Laimės“ savininkai ratuos.
Aplinkui tėsės horizontai platus.
Prieš saulę degė ežero vanduo.
Siurkštus smėlys girgždėjo tarp dantų.
Zydrynė, užsikorusi ant miško,
Tarpe viršūnių painiojos ir blyško.

II 241

Gamtos vaizdais poetas paryškina suirzusią išnaudotojų nuotaiką grėsmingai artėjančio revoliucinio perversmo išvakarėse.

Didelį tipizavimo vaidmenį atlieka buities smulkmenos, būdingos detalės, supančios veikėjus ir sudarančios išraiškingus mozaikiškus paveikslius. Tos detalės padeda taikliai atspindėti individualaus veikėjo bruožus, psichologiją, taip pat ir rašytojo simpatijas bei antipatijas. Štai klebonijos vaizdai (II 226—227): turtingas Taukelio stalias, vikriai bekeičianti valgius mergina, popirosos dūmuose paskendęs klebono veidas, atsegiotos sutanos sagos — visa tai kalba apie savimi pasitikintį ir visais žemės malonumais besinaudojantį dvasiškį. Tokia aplinka natūraliai derinasi ir su klebono galvoje besisukančiomis mintimis apie malūną, bekonus, merginą, kurią, kaip ir visus savo samdinius, šlykščiai apgaudinėja ir niekina.

Ištisą asociacijų gamą sukelia kad ir tokia vaizdinga detalė:

Itraukė ir Trinkuškę į bendrovę.
Notaras riebų antspaudą užkrovė.
Rankas paspaudė viens kitam draugai —
Tarp pirštų jų šlamėjo pinigai.

II 229

Liaudies gyvenimo paveikslus poetas nuspalvino lyrizmu arba humoru, o antiliaudines jėgas — satyra.

Epinis-spalvinis sodrumas nėra vienodas poemoje. Tie vaizdai, kurie atspindi mažiau pažintą gyvenimo sritį, išėjo ne tokie meniški. Kartais epinį vaizdavimą pakeičia tiesioginiai publicistiniai apibendrinimai, o išvados plaukia ne iš vaizdo, o iš autoriaus. Tokių vietų yra antroje ir trečiojoje poemos dalyse:

Per amžius dirbė žemę atskirai, —
Dažnai ne viskas sekasi gerai:
Naujienos judesius dar kito varžo,
Dar kitas dairosi į savo daržą
Su klausukų, grimasomis veide,
Dar nesupranta kam, už ką, kodėl?

II 361

Beje, panašaus pobūdžio trūkumai tada buvo bendri lietuvių tarybinei literatūrai, kurioje buvo keliamos nūdienio gyvenimo, kokybiškai

skirtingo, naujo ir dar nepakankamai išstudijuoto, temos. Praeities tikrovės vaizdavimas jau turėjo ryškias tradicijas realistinėje literatūroje, todėl jos įprasminimas, kad ir naujo metodo pagrindu, buvo daug lengvesnis.

* * *

Rašytojas Konstantinas Fedinas labai taikliai palygino kompozicijos ir kalbos santykį su pastatu, sakydamas, kad name bus šalta, nors išplanavimas (kompozicija) ir bus labai geras, bet medžiaga (kalba) supuvusi²¹. Juk tik per vieningą vaizdų sistemą rašytojas išreiškia idėjinį-estetinį santykį su tikrove, bet tų vaizdų kokybė didžiausia dalimi priklauso nuo menininko kalbos tobulumo. Tarybinėje kritikoje kilo ištisa diskusija apie žodžio ir vaizdo ryšį²². Teisingai, atrodo, yra pažymėjęs I. Timofejevas, kad „kalba yra forma vaizdo atžvilgiu, kaip vaizdas yra forma kūrinio idėjinio turinio atžvilgiu“²³. Dažniausiai vaizdas verčia ieškoti reikalingo žodžio, bet ir žodis nėra pasyvus ir savo ruožtu gali sukelti atitinkamą meninį įspūdį, kartais net atlikti vaizdo vaidmenį arba išreikšti vertinamąjį estetinį santykį. Tokių atvejų galima rasti ir „Usnynėje“. Štai *nudūlino, kypčiojo, bindzinėjo, suniurzgėjo* ir daugelis kitų žodžių puikiai asocijuojasi su atitinkamų vaizdinių įspūdžiu ir turi neigiamą atspalvį, kurį T. Tilvytis panaudojo socialinėms-klasinėms veikėjų charakteristikoms. Bet visgi didelė žodžių dauguma tiek idėjiniai, tiek ir vaizdingumo požiūriu yra lyg neutralūs ir tik vaizdų sistemoje sušvinta visa savo galia, įgauna idėjinę-estetinę vertinamąją reikšmę. Neišsemiami šnekamosios kalbos turtai, lankstus liaudies žodis ne tik padėjo T. Tilvyčiui sukurti tą ypatingą, labai konkretų, sodrų, epinį „Usnynės“ kalbos stilių, pasižymintį įtaigiu vaizdingumu, ekspresyvumu, bet ir išreikšti savo partinę poziciją, grožio idealą, neapykantą senam pasauliui ir meilę naujam. Poetas, norėdamas pabrėžti epinį objektyvumą, kalba darbo liaudies vardu ir jos žodžiais. Pirmajame poemos variante T. Tilvytis sako:

Liaudies žygių veikiamas didžiū,
Ėmiau aš derint žodį su žodžiu...

Dainuoju liaudžiai jos pačios kalba.
Lai bus tai šventai kalbai pagarba²⁴.

Rašytojas leidžia vertinti įvykius, žmones abiejų priešiškų lagerių veikėjams. Tas pastangas jaučiame intonacijoje, sintaksinėje struktūroje, pvz., *Aplinkui žmonės, būdavo, juokauna* II 218; *Languos visi su-lind-o: „Kas gi tai?.. Su ryšuliais... be šautuvų... nuplyšę...* II 295. Pastarojoje scenoje toliau perteikiama valstiečių replikos, sąmojingos pastabos, o dar toliau — įvykį mačiusių žmonių pasakojimas:

Jaunesnis rusiškai gerai suprato:
Važiuoja, sakė, jie iš Leningrado.
Juodi kaip žemė buvo jie abu.
Jie džiaugėsi, ištrūkę iš kapų.
Vargu į frontą jie atgal begrįšią.
Jie sakė — karą vokiečiai prakišę.
Su blickrygu išėję „šveinerei“...
Pirmiausia jie norį paest gerai...

II 295

Mes jaučiame, kad čia kalba iš liaudies kilęs pasakotojas, įsivaizduojame jo paveikslą su jam būdinga intonacija, tam tikru minties šo-

²¹ О писательском труде, М., 1955, p. 319.

²² «Вопросы литературы», 1959, № 8—11; 1960, № 2, 4, 5, 7.

²³ И. Тимофеев, Проблемы теории литературы, М., 1955, p. 79.

²⁴ „Pergalė“, 1948, Nr. 10, p. 40.

kinėjimu, pauzėmis ir įsiterpimais. T. Tilvytis labai dažnai pats atpasakoja veikėjų mintis. Štai Putnos mintys apie Usninį:

Kazimierą laiką kaip savo žmogų;
Duodaš jam butą, duoną ir batus,
Sermėgą jam pasiūves prieš metus.

II 236

Skaitytojas visur gerai jaučia poeto poziciją, mokamai paslėptą po epinio objektyvumo įspūdžiu. T. Tilvytis išskiria, pavyzdžiui, paskutinę eilutę, kuri nuvainikuoja buožės Putnos „geraširdiškumą“.

Poemoje pajuntame stiprų liaudies šnekamosios kalbos pulsavimą, įvairiaspalvę jos gamą, iškylančią gal kiek grubokoje, kampuotoje, šiurkščioje liaudies kalbos faktūroje. T. Tilvyčio ypatinga meilė paprastam liaudies žodžiui pastebima visoje kūryboje. Jau pati T. Tilvyčio individualybė buvo priešiška šventiškam pompastiškumui, knygiskumui, rožinėms spalvoms. Visiems gerai yra žinomi aistringi ir polemiski T. Tilvyčio pasisakymai prieš liaudies kalbos turtų ignoravimą, jo žavėjimasis darbo žmonių kalba²⁵.

Panaudoti šnekamąją kalbą poemoje buvo nelengva, nes naujos tikrovės pagimdytas kūrinyse pralenkė šnekamosios kalbos vystymąsi. Vieno dialekto kalba atsiliko ir nuo bendranacionalinės literatūrinės kalbos; kultūrinis kaimo atsilikimas buržuazinės diktatūros metais nebuvo dar panaikintas, nors neraštingumo likvidavimas vyko labai greitais tempais. Pernelyg didelis susižavėjimas dialektizmais, barbarizmais kartais iškel-davo grėsmę nuslysti į kalbos natūralizmą; šią grėsmę didindavo ir jau minėta teorija, sutapatinti realizmo metodą su tikroviškumu.

Socialistinio realizmo metodo įsisavinimas leido T. Tilvyčiui teisingiau suvokti kalbos ir tikrovės ryšių dėsningumus. Poetas visada nemėgo kalbos, primateišios sentimentalias, verkšlenančias intonacijas, eleginę nuotaiką. Tragiškajai „Artojų“ lyrikai, persipynusiai su ironija, sarkazmu, yra tolimos nusiminimo gaidos. Alegorinis, sąlyginis, poemos pobūdis nepanaikino kalbos konkretumo ir ekspresyvumo, o konkrečiam vaizdai suteikė plačią potekstę, gilią prasmę. Tokie yra apibendrinantys šunio ir Lietuvos paraleliški vaizdai:

Generolas ir šuva —
Sunio vietoj Lietuva.
II 183

Jau šiame kūrinyje išryškėja T. Tilvyčio tipizacijos principų savitumai — tikroviškos detalės įvairiapusiškas panaudojimas. Kuo arčiau „Usnynės“, tuo T. Tilvyčio kūrinių kalba yra konkretesnė, vis organiškiau ji susilieja su pagrindinėmis kūrinių idėjomis. Realių gyvenimo tikrovės santykių žinojimas, jo vystymosi dėsningumų suvokimas padėjo sukurti poemą, kur vaizduojami žmonės ir įvykiai glaudžiai susieti ne tik su vieta, laiku, bet ir su daiktų bei tikrovės aplinka, kur vaizdai plastiški, regimi, reljefiški kaip skulptūroje. Kuriant detalų tikrovės paveikslą, yra pavojus padaryti kūrinių statišką, ištęstą. Bet poemos žanro specifika reikalauja lakoniškumo, dinamizmo. Socialistinio realizmo metodas, kuriam svetimos sustingusios formos, dar labiau sustiprina tuos reikalavimus. T. Tilvyčio talento ypatybės — mokėjimas atrinkti „išorines“ tikrovės detales ir jas taip išdėstyti, kad negausus jų ratas sudaro gyvą tikrovės tėkmę ir pilnumo įspūdį, — padėjo išvengti minėtų prieštaravimų, nors statiškumo ir ištęstumo poemoje dar pasitaiko.

* * *

T. Tilvyčio pastangos sudaryti poemoje kalbos natūralumo įspūdį išplaukė ne tik iš poemos epinio charakterio, bet ir iš poeto talento savi-

²⁵ T. Tilvytis, Poetas be gimtojo peizažo, „Literatūra ir menas“, 1948. III. 3.

tumų. „Usnyneje“ žodžiai tėka laisvai ir nesulaikomai, atrodo, kad jie be didesnių pastangų išsirikiuoja į ritmines eilutes, strofas ir t. t. Bendra poemos kalbos ypatybė yra paprastumas ir natūralumas. Metaforiškumas ir kitos meninės priemonės neiškyla į pirmąjį planą, jos beveik nepastebimos, nes šnekamoji kalba tas priemones taip apšlifavo, taip sukasdienino, kad vaizdingieji ryšiai joje kartais net nepastebimi.

„Nelengva pragyventi tau, Usnini...
Sveikatą sudedi į tą viksvynę.
Ir skolose lig kaklo paskendai.
Žiūrėk — prie kaulų prikepė žandai.
Seštoj dešimty — pradėsi senti...
Ateikite visi pas mus gyventil
[sitaisysite kad ir pirty.
Galės darbuotis čia vaikai, pati.
Jei ankšta bus — trisienį prisidursi.
Geriau negu namie čia įsikursi.
Atmink, Kazy, tau niekas nerūpės.
Nedaug ir ten prigyvenai garbės.
Galėsiu už skolas priimti sklypą“.

II 220

Štai kaip vaizdingai ir paprastai perteiktas Putnos geranoriškas tonas, meilus draugiškumas, siekias pridengti išnaudotojiškus, apgaulingus siekimus. Apie Usninio sklypelį buožė tik probėgomis prasitaria, ištirpdydama svarbiausią savo tikslą plūstančioje gražbylystėje. Siekdamas vaizdingumo, individualizacijos ir konkretumo, T. Tilvytis sumaniai panaudoja kasdieninėje šnekamojoje kalboje sukurtas galimybes, atrinkdamas iš tos kalbos visa, kas yra joje geriausia.

Ekspresyvių vaizdingumo priemonių tarpe didelį meninį krūvį atlieka savitas veiksmažodžių panaudojimas. Nepaprastai turtinga ir įvairi veiksmažodžių sinonimika judėjimui, būsenai, kalbėjimui išreikšti. Bendriausios reikšmės žodžiai *ėjo* arba *važiavo* nesudaro dinamiškumo įspūdžio, kokį turi, pavyzdžiui, žodis *rovės* šiame pasakyme: *Mašinos rovēs vieškeliu tolyn* II 292. Čia iš karto įsivaizduojame labai sunkias mašinas, įtemptai dirbančius jų motorus, fašistinės kariuomenės skubėjimą. Kitas pavyzdys: *Procesija iššaua pro duris* II 244. Vaizdingas ir dinamiškas paveikslas yra vien dėl taiklaus veiksmažodžio panaudojimo. Tokių pavyzdžių labai gausu: *Staiga išdygo iš kertės Putna* II 271; *Į rytus tankų virtinės ropojo* II 272; *Išplaukia iš zakristijos Taukelis* II 300. Klebonas Taukelis — nutukęs, ilgais rūbais, negalėjo išeiti, o tik *išplaukti*, arba pavasaris *atrieda* — linksmai, greitai, o ruduo — *atslenka*. Visoje poemoje T. Tilvytis išradingai išvengia statiškos reikšmės, veiksmažodžių net ir tokiuose pavyzdžiuose: *Per lauką nulinguoja kloniai, kalvos* II 213; *Po kojom tiesės vieškelis platus* II 337; *Putnų sodyba plėtėsi į lauką* II 217. Žodis *plėtėsi* ne tik išreiškia buožės sodybos didumą, bet, svarbiausia, atkreipia dėmesį į Putnos nepertraukiamą turtėjimą.

Dinamiškieji veiksmažodžiai išsiskiria poemoje originaliu, savitu bruožu. Gamtos reiškinių, daiktų ir net abstrakčių sąvokų sugyvinimas, personifikacijos atsiranda dėl tokio pobūdžio veiksmažodžių: *Išmintas takas raitos pievute* II 219; *Jo žodžiai nušliaužė pro tankumyną* II 307; *Juoda tikrovė beldė už langų* II 247; *Apie Taukelį slankiojo gandai* II 289. Judėjimą, veiksmą reiškiantieji žodžiai padeda išryškinti dinamiškumą. Individualizacijos-tipizacijos tikslai, siekimas taupumo vertė ieškoti personifikacijų ir metaforų: *Įšalo vokiečiai prie Leningrado* II 293; *Ant vieno (suolo.— V. A.) švietė maišas su kviečiais* II 221; *Ten nepatiko, kad niurnėjo avys* II 290; *Ant stalo sėdo juodas debesys* II 249. *Juodas debesys* — niūri laukimo nuotaika Taukelio

ir Putnos vienminčių tarpe revoliucinio perversmo išvakarėse. Šis metaforinis palyginimas yra lyg ir neutralus, jį galima pritaikyti įvairiais atvejais. Bet autorius čia nori pasakyti ir vertinamąjį požiūrį, kurį išreiškia veiksmažodžiu *sėdo*, o ne *pakibo*, kaip įprasta sakyti. Žodis *sėdo* yra nelauktas, „proziškas“, jis atima metaforiškam palyginimui poetiškumą, suteikia vaizdai ironišką atspalvį; be to, jis dar ir personifikuoja duotą emocinę būseną. Panašiai yra ir vaizde:

Svėnta dvasia p a k i š o gerą mintį —
Iš vandenėlio pinigą gaminti.

II 226

Nelauktas kontrastas tarp išaukštintos šventos dvasios ir bažnytininkų žemiškų, egoistinių interesų, pasiekia satyrinį efektą, komiškumą, o žodis *pakibo* sustiprina smerkimą.

Vaizdingumo krūvį nešantieji žodžiai, jų tarpe veiksmažodžiai, iš esmės atlieka meninės detalės vaidmenį, kuris epinėje kūryboje labai svarbus. Kartais kontekste žodis įgauna gilią prasmę, pvz., *mirksta* (*Už lango baloj mirksta ajerai* II 261) taikliai asocijuojasi su nuskriausto ir kenčiančio Usninio gyvenimo aplinka, kur net gamta nėra jam palanki. Balos, krūmai, drėgmė dar labiau didina vargą ir kančias. Ajerai ne *auga*, o, būtent, *mirksta*.

Neišsemiamas ekspresyviųjų veiksmažodžių galimybes poetas randa savo gimtinės žmonių kalboje (*Vandens lataikai. bliaukia nuo langų* II 214; *Raudonarmiečiai talžijo grobiką* II 307).

Veiksmažodžio panaudojimo būdai nepralaukti trafaretu. Svežumas čia labai svarbus ir todėl, kad šnekamojoje kalboje gimę vaizdingi posakiai, dažnai vartojami, pasidaro gerai žinomi ir nebetenka vaizdingumo. Veiksmažodis *spoksojo* poeto yra labai mėgstamas, bet „Usnynėje“ naudojamas neteisingai. Jis turi niekinimo atspalvį, kurį būtų galima pajungti socialinėms charakteristikoms. Su kitais žodžiais T. Tilvytis dažnai taip ir elgiasi. Bet šis žodis poetą nustūmė į natūralizmą. Netinka apie Sėduikio žmoną sakyti *Spoksojo apsigandusi pati* II 338, tuo labiau netinka taikyti Usninio charakteristikai — *Spoksojo į balanės liepsną senis* II 223, arba valstiečiams — *Spoksojo į užkeiktąjį dinamą* II 336, arba vėl Mikniaus žmona *spoksojo į grindis akim pelėdos* II 355 ir t. t. Čia atgimsta „Dičiaus“ tonas, kuriam būdinga gailestis ir užuojauta skriaudžiamam vargšui. Kritinio realizmo kūryboje buvo suprantamas tas humanistinis apgailestavimas dėl žmonių tamsumo, skurdo, atsilikimo. Bet tarybinis rašytojas, kurio idėjinę poziciją apibūdina liaudies išaukštinimas, jos vertės iškėlimas, negali nuslėsti į objektyvizmą ar natūralizmą. Tik vieną kartą T. Tilvytis teisingai panaudojo šį veiksmažodį, kalbėdamas apie vargingųjų valstiečių trobas, kurių langai *kaip šmėklos akys spokso vakarais* II 214. Poeto pamėgtas žodis gali tapti įkyriu ne tiek dėl netikslios estetinės funkcijos, kiek dėl dažno kartojimo. Toks, pavyzdžiui, yra žodis *vartos*, sutinkamas 213, 225, 234, 240, 242, 243, 349 puslapiuose. Trafaretu pasidarė žodžio *žiūrėti* nuolatinis pakeitimas vaizdingu metonimišku išsireiškimu: *žvilgsnis ar akys nuslysta, nušliaužia, glosto*, pvz., *Usninio žvilgsnis per laukus nuslysta* II 330. T. Tilvytis kūrė poemą ne ištisai, o atskiromis dalimis, todėl gal ir atsirado kai kurių labai pamėgtų vaizdavimo būdų pasikartojimai.

* * *

Poetinis mąstymas apskritai ir ypač realistinio mąstymo prigimtis yra visuomet susiję su konkretizacijos ir individualizacijos priemonėmis. Šia prasme išskirtinę vietą „Usnynėje“ užima metonimija. Ypatin-gas jų pamėgimas ir originalus panaudojimas T. Tilvyčio kūryboje

pasidaro charakteringu meninės kalbos bruožu. Poeto kūrinijų kalbos metonimiškumas, taip pat kaip ir vaizdingieji veiksmažodžiai, yra išaugę iš gyvosios liaudies kalbos. Metonimiškas atstumas kartais pasidaro toks didelis, kad belieka tik plonytis siūlas, jungiąs atskirą su bendru; dažnai tas ryšys būna tik numanomas. Tokių pavyzdžių gausu „Artojėliuose“:

Kas, kada ir kur nukovė,
Pasiklauskite rankovę.

II 173

Cia metonimija virsta alegorija, simboliu. Klasikine tilvytiška metonimija galėtų būti pavyzdys iš „Dičiaus“.

Aš iš viso be kėdės —
Gyvenu iš pavardės!

II 117

Vietoj valdiškos tarnybos pavartotas žodis *kėdė*. Ši metonimija, atsiradusi gyvojoje liaudies kalboje, turi ironišką prasmę. Tiek epigramiško stiliaus poemoje „Dičiaus“, tiek „Artojėliuose“, pasižyminčiuose dideliu formos sąlygotumu, metonimijos kaupia savyje pagrindinius apibendrinimus ir išvadas, paryškina konflikte dalyvaujančias priešiškas jėgas, kurios atskleistos ne analizės būdu, o nužymėtos apytikriai. Epigraminių charakteristikų pagrindą taip pat sudaro metonimiškumas:

Gatvėj užsienio smala —
Šodziuj purvas ir bala.

II 118

„Usnynės“ vaizdai yra mažiau fragmentiški, jie vientisesni, su detalesniu tikrovės piešiniu. Čia atskiri meninės kalbos bruožai neišsiskiria iš stiliaus visumos. Šioje poemoje pagrindiniai metonimijų savitumai išlieka, bet jos čia yra paprastesnės ir tik padeda išryškinti konkrečius socialinės tikrovės bruožus. Beveik autentiškas iš kasdieninės kalbos atkeltas metonimiškas (kartu ir metaforiškas) posakis *Palieka vėl tik bulvė ir vanduo* II 215 labai taikliai įpintas į pasakojimą ir gerai pabrėžia išnaudojamo Usninio skurdų gyvenimą. Lakoniškai nusako Usninio ir Putnos socialinius santykius posmas-metonimija, kuris prasideda žodžiais:

Usninis Putnos rankoje seniai.
Jį dengia Putnos kelnės, marškiniai.

II 218

Ypač išraiškingos metonimijos naudojamos išnaudotojų klasės atstovams apibūdinti. Pavyzdžiui, koks imlus ir asociatyvus yra posakis *Burnoj klebono sužibėjo auksas* II 239. Klebonas išsišiepia toje scenoje, norėdamas parodyti nuoširdumą, bendraujant su liaudimi, bet kaip tik tas išsišiepimas ir nuvainikuoja jį kaip dvasininką ir žmogų. Panašus pavyzdys yra: *Visi pažino skrybėlę Taukelio* II 238. Liaudies žmogaus žvilgsnis pagauna *skrybėlę*, pirmiausia krintantį į akis turtinės-klasinės nelygybės išorinį atributą. Panašią estetinę funkciją atlieka ir toks kontrasto būdu sugretintas vaizdas:

Lineikos lenkia mėšlinas drobnyas,
Prie jų basi vaikigaliai kabinas,
Palydi juos pėsčių pikti veidai.

II 243

Atlaidų vaizdai, gal būt, talentingiausiai nutapyti poemoje. Savo panoramiškumu jie primena Žemaitės „Kelionę į Sidlavą“. Jei prozos kūrinyje reikėjo nemaža puslapių, tai poemoje užteko keleto strofų, kurios reljefiškai atskleidžia įvairiaspalvius žmonių tipus, skirtingų klasių atstovus, jų santykius ir t. t. Kiek gaivios ironijos vaizduose apie Klykūnų

šventąjį: *Klykūnų „Antanėlių“ žino daug kas* II 242, kur stabas groteskiškai paverstas žemišku bažnyčios, Taukelio tarnu, panašiu į zakristijoną, tik daugiau naudos duodančiu. Žodį *Antanėlis* vėliau vartoja be kabučių, nes šis šventasis beveik susilieja su pačiu Taukeliu:

Mėgstąs jis sviestą, sūrį, kiaušinius,
Jis priimąs sidabrą, auksinius.

II 242

Ironiška potekstė lydi tokius vaizdus: *Vežimų ienos stačios dangui graso* II 243; *Lingavo „Laimės“ savininkai ratuos* II 241; *Kabliniai kryžiai nosis nukabino* II 304. Nesunkiai pastebime tilvytiškų metonimijų vidinę intonaciją, ironišką potekstę. Trečiojoje poemos dalyje, kur gal ne tiek gausu „klasikinių“ vaizdingumo pavyzdžių, metonimijos šviežios, emocionaliai sustiprintos, padeda tipizuoti tarybinio gyvenimo tikrovę. Štai, pavyzdžiui, labai būdingas, poetiškas apibendrinimas: *Sučiuo vandenį žmogaus ranka* II 334, arba toks vaizdas: *Skarelės baltos kaip plaštakės plaukia* II 348 padeda sukelti švelnius jausmus ir meilę darbo žmogui.

Poeto fantazija sukūrė ir „literatūrinių“ metonimiškų vaizdų, kurie yra labai lakoniški, idėjiškai aštrūs. Fašistinės agresijos pradžią T. Tilvytis taip apibūdina:

Zaliai dažytos piktos plieno srovės
Įsisiurbė į kūną mūs gerovės.

II 269

„Usnynės“ kalbai dar yra būdingi savotiški metonimiškos kilmės palyginimai. Pavyzdžiui, poetas savitai perefrazuoja tikinčiųjų palyginimą su avinėliais. Bet jis čia nori išgauti ironišką potekstę, todėl vartoja suprozintą žodį *avys* (*Gerokai buvo padrikos ir avys* II 281); tai derinasi su Taukelio charakterio grubumu, išnaudotojiškais jo siekimais. Neretai šita ironija nuskamba pikta ir sarkastiškai:

Popiet, palikęs vienas su dievu,
Taukelis laukė sode po klevu
Piktais vilkais išvirtusių avelių.

II 275

arba:

Jie tyrinėjo savo avelės:
Kuriai kailiuką lupti iš eilės?

II 270

Būdinga taip pat ir tai, kad poetas, remdamasis šnekamosios kalbos ypatybėmis, hitlerininkų ir buržuazinių nacionalistų beveik niekad nevadina tikraisiais vardais, o visuomet naudoja perifrazes, aštriai charakterizuojančias ir griežtai smerkiančias: *Baidyklėi rudajai išseko jėgos* II 304; *Miestely siuto pragaro talka* II 301. Kai kurios, labai taiklios charakteristikos buvo jau „Sikšnosparniuose“. Štai buržuaziniai nacionalistai taip apibūdinami: *Naktiniai paukščiai žiurkių giminės* II 347; *Patamsių šmėklos iš Usnynės dings* II 348.

Beveik visos vaizdingumo priemonės yra išaugusios iš gyvosios kalbos, atspindi liaudies patyrimą, fantaziją, tam tikrą mąstymo tiesiogiškumą. Pavyzdžiui, poemos palyginimai padeda tipizuoti socialinius santykius, veikėjų charakterius, aplinką. Neturtingo valstiečio pieva atrodo kaip ožio kailis sausas, pasipūtęs II 214; nederlinga akmenuota dirva apibūdinama palyginimu: *Pakojoj vartos akmenys kaip galvos* II 213. Vargingųjų valstiečių darbo sunkumą, beprasmiskumą pabrėžia tokie palyginimai: *Jis dirbo čia kaip jautis nuo seniai* II 215; *Velėnas draskė kaip šuva nagais* II 215; *Piovėjos mirga dirvoje kaip musės* II 214. Išsilaisvintųjų valstiečių darbas lyginamas su poetiškesnių gamtos pasaulio gyvių darbštumu: *Klykūnuose talka kaip skruzdėlynas* II 322; *Sakas kapoja kirviais kaip geniai* II 349. Kolektyvinė veikla pasidarė itin prasminga, ir darbas atrodo daug lengvesnis: *Ant rogių kaip degtukai rąstai vartos*

II 349; *Kastuvai juodžemį kaip duoną piauna* II 322. Pagal palyginimų parinkimą galima atsekti Usninio ir Putnos santykių vystymąsi. Iš pradžių Putna Usniniui atrodė aruodas ir dievas, o vėliau — kruvina blakė. Toks palyginimas labai taikliai atskleidžia buržuazijos parazitiskumą. Kolektyvizacijos laikotarpiu ši klasė įgavo šiek tiek kitokį klasinį bruožą, kurį T. Tilvytis apibendrina Žičkaus paveikslu — dabar *Žičkus painiojas kaip šašas* II 363. Išnaudoti jis kaip anksčiau nepajėgia, bet visomis išgalėmis trukdo darbo valstiečiui žengti į socializmą.

Labai pikti palyginimai lydi hitlerininkus, o ypač jų pakalikus — lietuvių buržuazinius nacionalistus: *Putna prieš jį vyniojos kaip žaltys* II 302; *Lyg ungurys ant smėlio atsidūręs* II 306; *Ausis pastatęs kaip medžioklėj kiškis* II 306. Šie palyginimai padeda pavaizduoti tipišką buržuazijos elgesį ir būseną okupacijos metais.

Jei gretinsime „Usnynę“ su „Dičiumi“, tai pastebėsime, kad pastarajame palyginimai yra tarsi neutralūs, ne tokie kategoriški, nes poeto idėjinis-estetinis santykis su „Dičiaus“ herojais buvo dvejetainis. Dičių poetas, iš vienos pusės, myli kaip sau artimo likimo jaunuolį, iš antros, — smerkia jo tuščią pretenzialumą, moralinį išsigimimą. Poetui atrodo, kad jis *čiulba tartum vyturys* II 20; *Kalba žodžiais kaip aidais* II 58; *Veidas gelsta tartum vaškas* II 49. O poeto idėjinis-estetinis santykis su „Usnynės“ herojais remiasi klasišne neapykanta liaudies skriaudėjams ir meile savo klasei, todėl meniniai apibendrinimai yra nedviprasmiškai aiškūs.

„Usnynės“ epiniam piešiniui, atskleidžiančiam tikrovės paveikslą, yra labai svarbu subtilumą teikiančios, vidinę intonaciją pagilinančios kalbos vaizdinės priemonės. Personifikacijų savitas panaudojimas ir padėjo vykdyti tuos uždavinius. T. Tilvytis remiasi tiek originaliosios (Maironio, S. Nėries), tiek tautosakinės lyrikos tradicija, bet personifikacijas naudoja išimtinai socialinės tikrovės atskleidimui paryškinti. Iš Usninio nederlingo sklypo juokiasi ne tik Putna ir Žičkus, bet ir visa aplinka: *Išklibusiais dantim akėčios šaipos* II 213; *Suskilęs molis šaiposi aukštai* II 213. Tokie vaizdai akompanimentu palydi Usninio gyvenimo skurdumą. Čia net ir rugiagėlės baimingai ir liūdnai *tarp usnių miško dairėsi ir plakės* II 215 kaip ir vargšas valstietis tarp godžių, ištraukiančių geriausius žemės syvus, buožių. Įsameninimas gali suteikti vaizdui net alegorinę ar simbolinę reikšmę, nors abi prasmės išlieka realios. tipizuojančios, pavyzdžiui, *Pro miglą skverbės naujas žiburys* II 337, kur alegorine prasme yra naujo, žengiančio tarybinio gyvenimo švitėjimas. kviečias ir poemos herojų Joną Usninį, ir visus darbo valstiečius. Raudonos vėliavos įsameninimas virsta plačios apibendrinančios prasmės alegorija:

...Ji suplasnojo virš ramų aukštai.
Ją vėjas vartė, lankstė ir šiureno —
Pakilus iš palėpės, ji gyveno!

II 256

Šiuo posmu baigiasi Tarybų valdžios paskelbimo 1940 m. vaizdai.

Išaušus tarybinio gyvenimo pavasariui, liesa Usrtnės žemė lyg išsigydo ir nebeatrodo tokia niūri, priešiška darbo žmogui; ji pasidaro gyva, alsuojanti. pasiruošusi priimti vaisių ir su kaupu vėl jį gražinti.

Kur buvo ežios, kriaušiai ir dirvonai —
Garuoja išrengti pakalnių šonai,
Pritraukę oro krūtine visa!

Vasaris vėjas vaikšto tarp vagų.
Pakeltai žemei lengva ir smagu.

II 360—361

Labai įdomus, liaudiškas savo dvasia prozopopėjiškas vaizdas yra trečiojoje poemos dalyje, kur atsispindi darbo žmonių nuotaikos, išvijus

okupantus. Apie sunaikintą fašistų tanką susirinkę valstiečiai kalba tarsi apie užmuštą fašistinį kareivį (II 323). Čia iškyla ne tik liaudies mąstymo ypatybės, bet išryškėja tas ypatingas gyvybiškumas, optimizmas, pasireiškiantis gruboku pašaipiu humoru, humoru žmogaus, jaučiančio savo pranašumą, neleidusio prarasti vilties ir tikėjimo pergale net tragiškiausiais gyvenimo momentais.

„Usnynės“ kalbai būdingas paprastas, natūralus, nepadidintas ir neperdėtas pasakojimo tonas. Todėl hiperbolės naudojamos labai retai, tik ten, kur norima ypatingai sustiprinti idėjinę aiškumą, pabrėžti tam tikrus išsiskiriančius veikėjų charakterio bruožus. Klebono ir Putnos godumui paryškinti sumaniai panaudotas apibendrinimas:

I kamuolį sulipo du delnai;
Vaidenosi jiems pinigų kalnai.
II 226

Vargšui valstiečiui yra nepaprastai brangus sunkiai uždirbtas grūdas, ypač tada, kai alkis kamuoja šeimą. Todėl gautas iš buožės kviečių maišelis tas — *Usninio visas svirnas* II 22. Hiperboliškas pasakymas — *skolingas Putnai jis rugių aruodą* II 218 skamba visai nehiperboliškai, nes Usninis už tuos kelis maišelius privalo atiduoti šiam „geradariui“ kelis kartus daugiau. Labai poetiškas, originalus, prasmingai atskleidžiantis Didžiojo tėvynės karo žaizdas hiperboliškas palyginimas *kaip ežerai tėvynės karo pėdos* II 318.

Satyrinio apibendrinimo, ironiško įspūdžio poetas pasiekia, vartodamas mažiškas žodžių formas. Štai Taukelio charakteristika:

Išėdo sunkiai jis į rogutes.
I pirštines sukišo rankutes.
II 305

Sis vaizdas taip ir asocijuojasi su klebono jėzuitišku veidmainingumu. Liaudies akyse jis stengiasi pasirodyti švelniu, meiliu jos globėju, o iš tikrųjų yra vienas didžiausių apgaulinėtųjų. Kontrastas tarp įspūdžio *sunkiai sėda* ir *rankutes* skamba itin ironiškai, nes neseniai jo rankutės atrodė didžiausiais kamuoliais. Dažnai mažiškinės formos padeda tiesiogiai atspindėti liaudies ironiją, nukreiptą prieš išnaudotojų klasės parazitinį gyvenimo būdą:

Prie kryžiaus stovi Blusiškių panytės:
Veidai balti, suknelės jų plonytės,
Žiedeliai pakabinti ant ausų,
Tarytum jos atskrido iš dausų —
Po lietsargiukais kaip aguonos žydi.
II 245

Tropų ir kitų vaizdingumo priemonių panaudojimo atvejais išryškėja T. Tilvyčio sugebėjimas išoriniam, paprastam gyvenimo tikrovės paveiklui suteikti gilesnę potekstę, pasiekti platesnių idėjinių apibendrinimų.

* * *

Kaip jau buvo pastebėta, žodis įgyja poetinę jėgą tik viso kūrinio kontekste, santykiuodamas su visuma; o tą santykį išreiškia sakinys, eilutė, strofa, ritmas bei rimas ir t. t. Kasdieninė šnekamoji kalba, kuria remiasi „Usnynė“, teikia sakiniui ir jo vidiniam ryšiui savitą charakterį, pasireiškiantį stipriu polinkiu į trumpus, nesudėtingus ir ne visuomet taisyklingus žodžių junginius, vienažodžius sakinius. Gretutinis rimas, poeto mėgstami kontrasto principai, aforistiškumas, tam tikras minties šuoliškumas taip pat vertė ieškoti išraiškingų, trumpų sakinių, bet visa tai turėjo neiškreipti, nedeformuoti laisvos ir natūralios intonacijos, nepažeisti kasdieninės liaudies kalbos dvasios.

Epinio vaizdavimo objektyvumas neleido poetui atvirai reikšti savo emocijų, todėl retoriniai klausimai, sušukimai ir kitos sintaksinės figūros yra būdingesnės tik tiesioginei kalbai. Šiuo atžvilgiu yra meistriškai nupiešta scena klebonijoje (II 248), atspindinti liaudies priešų jūrį ir blaškymąsi, artėjant jų viešpatavimo pabaigai. Čia kalba trūkčiojanti, nervinga, šaukianti. Daug ramesnės yra žanrinės scenos, vaizduojančios darbo valstiečius, nors ir jų kalba trumpasakė. Nestiprių, mažai išsiskiriančių sušukimų galima rasti trečiojoje poemos dalyje. Įvykių didingumas, svarbumas, apibendrinimas išreikštas tokiuose entuziastinguose pačio poeto sušukimuose, kaip *Tarybinio gyvenimo pradžia!* II 318; *Nėbėr grobiko Lietuvos krašte!* II 329.

Epinis konkretumas dažnai išreiškiamas paprastu daiktavardiniu išvardijimu: *Tvora, varteliai, slenkstis, priemenaitė...* II 219. Poemos žanras neleidžia pernelyg plataus išdėstymo; asindetoniškas žodžių ir sakinių jungimas įgalina pasiekti ne tik trumpumo, bet ir pasakojimo judrumo. Asindetonas — labai artimas T. Tilvyčio mąstymui, nors jo panaudojimas „Usnynėje“ neatkreipia dėmesio, nesuskaldo pasakojimo vieningumo:

Usnynė — klanas prakaito, vargų:
Atšipus žagrė žiba noragu,
Išklibusiais dantim akėčios šaipos.
Kumelė jas vos pavelka nukeipus,
Jas varto varpučio šaknų kupstai,
Suskilęs molis šaiposi aukštai.

II 213

Praleisdamas veiksnį ar tarinį arba vieną ir kitą, poetas taip pat pasiekia lakoniškumo, pasakojimo ekspresijos: *Jei kiaušiniene — vėl ant lašinių* II 217; *Usninis iš nakties prie darbo stalo* II 335.

Inversija poemoje vartojama retai, nors ji ir padeda pabrėžti svarbesnę mintį. Būdingesnis yra toks žodžių tvarkos pakėtimas:

Reiks drobės duoti kunigui ir miltų,
Kad viešpats dievas vargšo susimiltų.

II 214

Papildinių išskyrimas atkreipia dėmesį ne tik į žodžius *drobės, miltų*, bet pabrėžia ir žodį *kunigui*. Nemaloni rudens nuotaika persipina su darbo valstiečių rūpesčiais: juos slėgia sunki mokesčių „valdžiai“ ir „bažnyčiai“ našta. Liaudiško posakio, kad *viešpats dievas vargšo susimiltų* „sugretinimas“ su prozaiškos minties eilute skamba ironiškai, geliančiai.

Anaforų ir epiforų naudojimas atlieka dvejopą uždavinį. Pavyzdžiui, toks kalambūriškas minties išreiškimas, kaip *bėgo laikas, bėgo vokiečiai*, paryškina ironišką santykį. Kitais atvejais padeda akcentuoti svarbesnę mintį:

Nė vienas šiaudas saujoj nesulinks,
Nė vienas grūdas varpoj nepradings.

II 214

B u v a u a š jo arklys, kartu šuva.
Apjakėlis, tamsuolis a š b u v a u.

II 233

T. Tilvytis su dideliu kruopštumu parenka liaudies apšlifuotus vaizdingus posakius ir panaudoja juos veikėjų socialiniam apibūdinimui. Jie lyg nepastebimai įsiterpia ir padeda sudaryti šnekamosios kalbos intonaciją, sukurti liaudiško pasakojimo koloritą poemoje. Tiesiai iš žmonių lūpų paimtos frazeologijos yra labai daug „Usnynėje“. Tie posakiai gyvi, taiklūs, aforistiški. Štai Taukelio ir Putnos santykius apibendrina tokia charakteristika: *Kaip smuikas prie armonikos pritiko* II 226. Usninio

gyvenimo kančias atspindi posakis *Per gerklę žemė ši Usniniui lipo* II 215. Vaizdingi ir tokie posakiai, kaip: *Jie skaitė nuodėmes tartum iš delno* II 270; *Ir Hitlerio šunis per dantį traukė* II 310; *Prieš juos visus galanda buožėiltį* II 347.

* * *

Vos tik pasirodžius poemai, T. Tilvytis buvo kritikuojamas už pernylyg didelį pasidavimą gimtosios tarmės įtakai. A. Venclova rašė: „T. Tilvyčio poema „Usnynė“, apskritai paėmus, parašyta gyva turtinga kalba. Tačiau vis dėlto poemai labai kenkia kai kurios kalbos ydos. Daug nereikalingų barbarizmų, dialektizmų, natūralizmų buvo pirmajame poemos leidime“²⁶. Barbarizmai, kaip ir provincializmai, dialekto žodžiai, žargonai, gali būti panaudoti, konkretizuojant aplinką, kuriant charakterius. Bet kiekvienu atveju tai turi būti pateisinta meninės tipizacijos tikslais. Kaip pažymėjo V. Vinogradovas, „tipiškos socialiniu požiūriu kalbos charakteristikos atkūrimo principai negali būti natūralistiniai. Meninis kūrinys nėra nei sritinės dialektologijos, nei socialinės žargonologijos paminklas ar dokumentas“²⁷. T. Tilvyčio gimtiniėje vartojami žodžiai ir posakiai, kurie ir vėliau betaisant poemą buvo palikti, didžiausia savo dalimi sustiprina poemos vaizdingumą, pajvairina jos spalvas, natūraliai įauga į poemos pasakojimą ir labai dažnai praturtina literatūrinę kalbą. Man rodos, gana būdingi yra šie pavyzdžiai: *Daužydavo jis pentimi gurvuolius* II 215; *Baltais sirpūnais šeria paršiuokus* II 217; *Keliūtė m kaspinėliais rogės raitos* II 350; *Lineikos lenkia mėšlinas drobnyas* II 243; *Jai buvo viską perprasti sunku* II 321.

Yra dialekto žodžių, atliekančių vertinamąją idėjinę-estetinę funkciją. Tai socialinio žargono kalba: *Dykai buožėnai kaip peniukšliai mito* II 341; *Skurdeivoms tiems įkrėsime į skūrą!* . . II 299. Pirmajame vaizde išreikšta darbo valstiečių panieka išnaudotojams, antrajame — buožijos aklas žiaurumas, bukumas, nekultūringumas. A. Venclova minėtame straipsnyje nurodė barbarizmo *skūra* nepriimtinumą tokiame kontekste *Per vasarą Putna jiems lupo skūrą*²⁸. Bet T. Tilvytis jį visgi paliko ir vėlesnėse redakcijose, nors kitame kontekste. Tamsūs ir pikti buožės negalėjo kitaip pasakyti. Tame posakyje iškyla jų klasinė sąmonė, laikinas pergalių ir politinio pranašumo jausmas okupacijos pradžioje, kada jie degė kerštu vakarykštiesiems naujakuriams. Zičkų Vaciuoku, tuščio, menko, nerūpestingo ir žiaurais okupantų pakalio charakterį padeda atskleisti padrika, labai nerūtinga, pilna barbarizmų, tarmybių kalba (II 288, 344). Apskritai, buožių kalba yra daug skurdesnė, šiurkštesnė. Valstiečiai taip pat vartoja daug tarmiškumų, bet jie poetiškesni arba susiję su humoristine potekste, valstietišku sąmojom, nėra nei to šiurkštumo, nei neapykantos. Neretai T. Tilvytis ir bendrinės kalbos žodžius pavartoja tarmiškoje konstrukcijoje, pvz., *Kietai apsėdo valsčių kunigai* II 270; *Žmogus prie svetimo pripranta* II 276; „*Pramigo boba*“, *nusprendė ant galo* II 346. Liaudiškos kalbos koloritą ir veikėjų charakterį paryškinantys posakiai yra nesunkiai suprantami, tikslingai panaudoti.

Istorinių įvykių pasikeitimai neišvengiamai papildė žodyną naujadarais. Didelė valstietijos dalis buvo neraštinga, ir todėl nauji žodžiai ne visada pasiekdavo iš spaudos, o formavosi pačioje tarmėje. Be to, oficialiojoje spaudoje, pavyzdžiui, okupacijos metais, vartojamos naujos sąvokos buvo nepriimtinos, nes jos atspindėjo klasinių priešų ideologiją. Daug

²⁶ A. Venclova, Lietuvių tarybinės literatūros kalbos klausimai, „Pergalė“, 1952. Nr. 7, p. 85.

²⁷ В. В. Виноградов, О языке художественной литературы, М., 1959, p. 218.

²⁸ Teofilis Tilvytis, Usnynė, Vilnius, 1951, p. 10.

daugiau žodžių buvo pasisavinta iš tarybinės spaudos, nors kai kurie ir iškreiptai. Vaizduodamas hitlerinės okupacijos metus, šalia literatūrinių žodžių *gestapas, smogikas, lageris* poetas palieka naujai atsiradusias tarmybes ir barbarizmus — *marmeliodė, Gitleris, buožgalvis, blickrygas, blicparadas, šnabė*, taip pat atgijusį žodį *germanas, šnapsas*. Jie kontekstė įgauna dažniausiai ironišką, niekinamąją prasmę. Tarybinis gyvenimas, klasių kovos pobūdžio pasikeitimas liaudies kalbai davė daug naujų sąvokų. Poemoje sutinkame *partorgas, elektriška, kolchozas, bunkeris* ir t. t. Šie žodžiai iš karto asocijuojasi su dramatiška pirmųjų pokario metų atmosfera; jie įgalina istoriškai konkrečiau ir tiksliau pavaizduoti ano meto tikrovę.

Nors paskutiniųjų poemos leidinių redakcijos yra apvalytos nuo nepateisinamų dialekto ar žargono žodžių, kalbos natūralizmo, bet visgi vienas kitas toks netikslingai pavartotas žodis dar pasiliko poemoje. Ypač jis rėžia ausį, kai yra autoriaus pasakojime, pvz., *Policijos nebebuvo jau ir dūko* II 254. Aiškiai jaučiamas sakinio nerangumas. Be to, barbarizmas *dūko* gali būti suprastas kaip *dūkti*. Minėtas žodis pakartotas — gal kiek tiksliau — kitoje vietoje, kur perteikiama Šeduikio mintis (II 346). Jeigu tas pats žodis, šiuo atveju barbarizmas, bus panaudotas skirtingiems veikėjams charakterizuoti, jis pasidarys trafaretu ir iš karto nublanks jo vaizdingoji galia. Čia ir pradeda ryškėti prieštaravimas T. Tilvyčio poetinėje kalboje, prieštaravimas tarp natūralaus ir lengvo eilavimo, iš vienos pusės, ir tam tikrų trafaretinių pasikartojimų, daugiakalbiškumo, netikslaus žodžio prasmės ir vaizdingumo panaudojimo — iš antros. Pirmiausia poemai kenkia poeto pamėgtų žodžių ir posakių pasikartojimai. Neretai sutinkama bendros prasmės žodžio *išdidus* įvairios formos (II 230, 244, 253, 256, 287, 300), kurias Tilvytis vienodai naudoja įvairios potekstės vaizdams, įvairiausių, stovinčių priešinguose konflikto poliuose, veikėjų charakterizavimui. Įdomu pastebėti, kad šį žodį daug kartų panaudojo ir „Dičiuje“. Tokių žodžių trafaretas atkreipia dėmesį ir silpnina kūrinio meninį įtaigumą. Neretai net ir labai vaizdingi posakiai nublanksta, virsta štampu. „Usnyneje“ sutiksime, pavyzdžiui, tokį pasikartojantį posakį *Per gerklę žemė ši Usniniui lipo* II 215; *Per gerklę viskas ėmė liūsti lauk* II 290.

Disonansas tarp formos ir turinio atsiranda ir dėl netikslaus vieno ar kito poetinio įvaizdžio pavartojimo. Štai buožės žmonos apibūdinimas *Žičkienė kramtė plonas lūpeles* II 341 visiškai nesiderina su tos grubios, primitivios moters elgesio ir išvaizdos bruožais. Tie žodžiai kažkaip per lengvi; jie labiau tiktų Putnos lengvabūdei Marytei. Bendram tonui ir nuotaikai prieštarauja ir vaizdas *Prie jo mergaitė artinas gražė* II 230. Jonas susirūpinęs mąsto apie artėjantį revoliucinį perversmą, o Ona eina apsiverkusi, nelaiminga, buožės išvaryta. Sentimentalios, idiliškai skambančios frazės įsiterpimas kertasi su dramatiška susitikimo įtampa.

T. Tilvytis sugeba individualizuoti ir konkretizuoti paveikslą ir kartu pasiekti plačiausių tikrovės apibendrinimų. Tuo labiau ypač tampa pastebimos staiga atsiradusios anemiškos, neturtingos, nuslydusios iki plokščios publicistikos eilutės, kaip *Daug gilesni dabar jo reikalai* II 232; *Pražia dalykų Putnos negera* II 258. Abi šios frazės labai nekonkrečios, nieko naujo nepasako. Antrojo sakinio sintaksinė deformacija rėžia ausį, ji nepateisinama jokiais meniniais tikslais. Man atrodo, kad T. Tilvyčio kūrybinėje manieroje nuo pat pirmųjų žingsnių susiformavo labai skubotas tempas, kuris tiesiog įsigėrė į kūrybinį kraują. Rašydamas feljetonus, satyrinius eilėraščius, dainuškas ir parodijas, per mažą dėmesio poetas kreipė į tos produkcijos meninę kokybę, nes tada niekas nelaikė to rimta kūryba.

Cia suminėti stiliaus nesklandumo atvejai yra reti ir iš esmės nenustelbia „Usnynės“ meninės kalbos spalvingumo ir gyvumo.

* * *

Kodėl paprasta, liaudies šnekamoji kalba „Usnynėje“ suskambėjo poetiškai ir šviežiai? Žinomas stilistas J. Etkindas teisingai pastebėjo, kad žodis *e i l i u o t a m e* kūrinyje lyg atsinaujina, pajaunėja, „nustoja blausumo, kasdieniškumo, natūraliai atsiradusio dėl nuolatinio naudojimo“²⁹. Sunku nustatyti tiesioginį ritmo ar rimo ryšį su idėjiniu turiniu ir motyvais, bet viena aišku, kad tas ryšys pasireiškia tik kūrybinio proceso elementų visumoje. Manoma, kad vieni ritminiai dydžiai ne tokie „lankstūs“, kiti — „lankstesni“ (jambas, chorėjas).

„Usnynė“ yra sukurta penkiapėdžiu jambu. Jeigu palyginsime „Usnynę“ su ankstesnėmis poemomis, tai pastebėsime, kad joje T. Tilvytis pasirinko kiek kitokią metrinę schemą, skirtingą toną. Daugelis jo kūrinių parašyti chorėju. „Dičius“ taip pat parašytas chorėju; pirmajame variante rasime tokį juokaujantį prisipažinimą:

Pamilau gi aš chorėją,
Juo kvėpuoju, gyvenu.
Pasiguost drauge norėjau
Sūkuriuos jaunų dienų.
Mano mylimas chorėjau,
Su tavim aš įkyrėjau,
Su tavim, gal būt, gimiau,
Nes gyvent drauge ramiau...³⁰

Zaisminga, daininga intonacija, laisvas ir intymus „Dičiaus“ tonas, ironijos, lyrikos persipynimas atitiko lankstaus, greitai „bėgančio“ chorėjo galimybes. Dinamiškas, greitai besikeičiantis tonas vyrauja ir „Artojėliuose“. Apskritai, poetas teoriškai negalvoja apie metrines schemas, kurias pasirenka savo kūriniams, bet jis visuomet ieško to tono, kuris atitiktų nuotaiką ir emocijų registrą. Toną sąlygoja ne tik pėdų skaičius ar ritminis tipas, bet ir fonetinės kalbos savybės, žodžio ilgumas, pagaliau semantikos, ritmo ypatybės ir t. t.

„Usnynėje“ T. Tilvytis sukūrė epinį pasakojimą, kuriame plačiai pa-vaizdavo lietuvių liaudies kančias ir dramatišką kovą už savo teises ir laisvę. Epopėjinis užmojis, liaudies heroizmo išaukštinimas, socialistinės santvarkos poetizacija, vaizduojamųjų įvykių reikšmingumas reikalavo santūresnio, „rimtesnio“ tono. Bet kartu poemoje jaučiama T. Tilvyčiui būdinga ironiška pasakojimo maniera, satyros stichija, komiško ir humoro elementai, aforizmų, epigramų intonacijos. Vadinasi, poemoje turėjo derintis „aukšti“ ir „žemi“ tonai. O ritmo skambėjimo amplitudė vienoda. Poetas pasinaudojo (ankstesnėje kūryboje retai sutinkama) penkiapėde eilute, kuri ir suteikia santūrumo, lyg sulaiko nuo greito, „bėgančio“ takto. V. Majakovskis yra sakęs: „Esu įsitikinęs, kad herojiškiems arba didingiems perteikimams būtina imti ilgi ritminiai matai su dideliu skiemėnų skaičiumi, o linksmiems — trumpi“³¹. Jambinis metras suteikia poemos intonacijai lankstumo, jis yra „kietesnis“ už chorėją. Dviskiemenės pėdos leidžia laisviau elgtis su ritminiu kirčiu, įvairinti intonaciją ir išvengti nuobodaus monotoniškumo.

„Usnynėje“ sąmoningai pabrėžtas eilėdaros paprastumas, vienodumas, paryškinąs išorinį pasakojimo ramumą, loginį nuoseklumą, idėjinę

²⁹ E. Эткинд, Семинары по французской стилистике, Поэзия, ч. II, Л., 1961, p. 7.

³⁰ Jul. Voks, Ištrauka iš poemos „Ponaitis“, d. I, „Diena“, 1932, Nr. 23.

³¹ В. Маяковский, Полное собрание сочинений, т. XII, М., 1959, p. 102.

pusiausvyrą ir tvirtą pastovumą. Jei, pavyzdžiui, „Artojėliuose“ yra daug staigių žuolių, dažno intonacijų kaitaliojimosi, kuriuo pabrėžiama idėjinis-emocinis kontrastiškumas, tai „Usnynės“ tono vienodumas suteikia poemai vieningo įspūdžio, vaizdų nuoseklaus sąryšingumo, nes kiti elementai, kaip siužetas ar veikėjai, nestiprina tos vienybės.

Plačiausiai T. Tilvytis panaudojo rimų galimumus. Rimas padeda keisti tempą, pabrėžti svarbų žodį, paryškinti potekstę. Vyriško ir moteriško rimų derinimas yra panaudotas labai efektyviai, ne taip, kaip teigė L. Sepkus³². Tiek strofų ilgumas, tiek ir rimų derinimas priklauso nuo motyvų, idėjinių tikslų, minties svarbumo, pagaliau net nuo vaizdų struktūros. Pavyzdžiui,

Vyriškas:

Jis dirbo čia kaip jautis nuo seniai.
Nuo prakaito supuvo marškiniai.

Moteriškas:

Daužydavo jis pentimi gurvuolius,—
Skambėdavo sukepęs saulėj molis.

Vyriškas:

Sermukšniai augo čia, kreivi beržai.
Išdegdavo čia duona ir daržai.

Moteriškas:

Rugiuos vosilkos mėlynos kaip akys
Tarp usnių miško dairėsi ir plakės.

Vyriškas:

Todėl, anot apylinkės žmonių,
Kalieję pravardžiavo Usniniu.

II 215

Čia, kaip ir visoje poemoje, vyriškas ir moteriškas rimas pasikartoja paeiliui. Strofą sudaro tarsi trys dalys. Pirmieji du dveilčiai apibūdina sunkų Usninio darbą, kiti du — skurdžius to darbo rezultatus, o paskutinis — apibendrina, pateikia dalinę išvadą. Tai labai įprastas T. Tilvyčio mąstymo būdas, išryškėjęs jau „Dičiaus“ epigramose. Vyriškas rimas pabrėžia išvadą. Bet ne visos strofos baigiamos vyrišku rimu. Vieningumą sudaro nuolatinis sistemingas kaitaliojimas, kuris ne tik išskiria atskirų vaizdų ir minčių kontūrus, padeda pabrėžti kontrastus, bet ir susilpnina ritmo monotoniškumą. Individualų T. Tilvyčio stilius bruožą — vaizdų fragmentiškumą atitiko gretutinis rimas, nes didžiausia dveilių dalis arba daugiausia nevienodo rimų dveilių poros sudaro atskirą išvystytą mintį, vaizdą arba jo fragmentą, kaip tai matome, anksčiau pacituotame pavyzdyje. „Rimas,— V. Majakovskio žodžiais tariant,— priverčia visas eilutes, apiforminančias vieną mintį, laikytis kartu“³³.

Poemoje vyrauja skambus, taisyklingas, „permatomas“ rimas, kuris padidina tokį reikalingą epinei poemai dinamišką tempą, nesulaiko skaitytojo, neleidžia „užkliūti dėmesiu“. T. Tilvytis nevengia rimuoti daiktavardžio su daiktavardžiu, veiksmažodžio su veiksmažodžiu ir t. t. Daiktavardis su daiktavardžiu sudaro 33% visų poemos dveilių rimų, pusė iš jų to paties linksnio; veiksmažodis su veiksmažodžiu — 15%, kurių dauguma yra to paties laiko, daiktavardis su būdvardžiu — 11%, dalyvis su daiktavardžiu — 8%, o likusieji yra labai įvairūs deriniai. Žinoma, toks

³² Jis rašė: „Rimas gretutinis (aa bb cc dd ir t. t.), moteriškas (mano pabraukta.— V. A.). Paskutinės dvi posmo eilutės rimuotos dažniausiai vyrišku rimu — jis dar labiau padeda užbaigti posmą aštria, kertančia epigramine išvada“, L. Sepkus, Lietuvių literatūros vadovėlis, d. III, Kaunas, 1960, p. 233.

³³ В. Маяковский, Полное собрание сочинений, т. XII, М., 1959, p. 105.

formalus apskaičiavimas dar nerodo meninio rimų pateisinimo, jų turtingumo ar blankumo. Be abejonės, nevienodas gramatinės formos žodžių eiliavimas, netikėtų žodžių sąskambio derinimas greičiau gali suteikti formai turtingumą, pasiekti, kad rimuojamų žodžių sąskambis būtų ne-lauktas, savo dūžiu atkreiptų dėmesį. Nevienodų žodžio formų sąskambiai visgi sudaro 70% visų poemos dveilių. Bet visais atvejais T. Tilvytis siekia maksimalaus tų sąskambių tikslumo. Panagrinėkime tokį pavyzdį:

Usnynė — klanas prakaito, vargų:
Atšipus žagrė žiba noragu,
Išklibusiais dantim akėčios šaipos,
Kumelė jas vos pavelka nukeipus,
Jas varfo varpučio šaknų kupstai,
Suskilęs molis šaiposi aukštai.

II 213

Intonacijos kreivę sudaro ne tik vyriško ir moteriško rimo kaitaliojimas, bet ir jo sąskambių turtingumas, natūralumas, kuris sustiprina šnekamosios kalbos tono laisvumą, epinio vaizdo nuoseklumą. Pirmasis rimuojamas žodis *vargų* yra daugiskaitos kilmininko linksnyje, po jo dedamas dvitaškis, antrosios eilutės derinamas žodis — vienaskaitos įnagininkas — savo formos reikšme lyg neleidžia sustoti, jau nekalbant, kad jis yra ne-lauktas, neatspėtas, nors derinasi labai tiksliai. Geri ir kiti šios strofos rimai. Prasminga yra antrosios eilutės aliteracija. Siekdamas sąskambių stiprumo, be vyriško rimo, T. Tilvytis dažniausiai naudoja ir vienodos gramatinės formos žodžius.

Nė vienas šiaudas saujoj nesulinks,
Nė vienas grūdas varpoj nepradings.

II 214

Rimuojamų žodžių formos atliepia eilučių pradžios pasikartojimą, įsakmiai pabrėžiantį begalinę valstiečio meilę žemei, grūdai, kurio vertė skurdžioje buityje neįkainojama.

Jeigu ieškosime poemoje šviežių, išradingų ir nelauktų rimo sąskambių, tai jų rasime labai daug: *pakels — obels* II 216; *daug kas — plaukus* II 242; *visi — dvasia* II 324; *krantais — ateis* II 250; *tolyn — kely* II 284 ir t. t. Galima sutikti vieną kitą ir netikslų, nepateisintą sąskambį: *lenkė — brangiai* II 246; *niekur — jėgos* II 272; *Putna — pagyvenai* II 287. Rimas niekad negali būti sau tikslas. Štai T. Tilvytis mėgsta kalambūrus; juos naudoja ir eilėdaroje: *iš jos — išjos* II 327; *māno — māno* II 340; arba

Usninis į sėrmėgą slepia maišą —
Putnienė palei krosnį puodą maišo.

II 219

Cia kalambūrinis rimas padeda pabrėžti vidinį buožės Putnos abejingumą Usniniui, jo niekinimą, negerbimą.

Kada rimuojami žodžiai turi didžiulį minties krūvį, tai ir jų derinimas asocijuojasi tarpusavyje pagal prasmę. Tai V. Majakovskio poezijos tradicija. Toks derinimas sustiprina mintį ar vaizdą, o kartais pabrėžia jo kontrastiškumą: *šešėlis — šėlės* II 343; *grįžus — vyžos* II 216; *tarnų — burnų* II 227; *bolševikai — kampinykai* II 257; *kunigų — pinigų* II 242. Klebonas Taukelis niršta ant savo tarnų, kurie, jo manymu, mažai padirba, o daug suvalgo. Jo galvoje nejučiomis asocijuojasi žodis *tarnų* su žodžiu *burnų*.

Tikslus rimas dažnai pabrėžia kontrastus:

Ir gimė nuošaliam Usnynės kaime
Pasitikėjimo bendrovė „Laimė“
Su dešimt tūkstančių kapitalu...

...Pirtin Usninis kraustės su stalu.

II 229

Cia rimą perskiria pauzė, verčianti trumpam sustoti. Po jos kontrastiškas vaizdas dar labiau būna nelauktas ir lieka atmintyje. Tokios pauzės kartu su rimu gali paryškinti ir vidinį situacijos dramatiškumą:

Iš meilės sūnui jos širdis virpėjo.
...Usninio rankoj duona sutrupėjo.

II 321

Ironija kartais sustiprinama rimuojant „taurius“ ir prozaiškus žodžius:

Sugrįžta vėl krikščioniška kultūra...
Skurdeivoms tiems įkrėsime į skūrą!..

II 299

Visa ta krikščioniška „kultūra“ nuvainikuojama, sugretinus buožių neapykantą reiškiantį barbarizmą *skūra*. Šia proga būtina pastebėti kirčio netikslumus, kurie sutinkami net ir paskutinėje poemos redakcijoje. Jie dėmesį „užkliudo“ ardančiu, disonansiniu tonu.

Norėdamas paryškinti poemos pasakojimo artumą šnekamosios kalbos intonacijoms arba išskirti tam tikrą mintį, sustiprinti vaizdą, T. Tilvytis perkelia sakinį ir perkeltą jo dalį surimuoja su paliktąja:

Krūmokšniai veisias pievose, kimsai,
Ant kimso vilkaplaukė ištisai —
Kaip ožio kailis sausas, pasipūtęs.

II 213—214

Nelaukta mintis ar vaizdo dviprasmiškumas — kas yra būdinga T. Tilvyčio mąstymui — neretai būna sustiprinti ir rimu.

Usninis atsirėžė dešimt ha.
Laukais nusitęsė gili vaga.

II 264

Antrasis sakinyš eina po pauzės, jis pradeda apibendrinančią poskyrio strofą. Be to, be tiesioginės, vaizdas dar turi alegorinę prasmę. Tarybinės santvarkos sukūrimas, socialistinė žemės reforma įrėžė gilią vagą darbo valstiečių gyvenime, iš esmės pakeitė jų vergišką padėtį.

* * *

Daug kur T. Tilvyčio „Usnynėje“ svarbų vaidmenį vaidina vidinė autoriaus intonacija, vidinė potekstė, kuri būna paslėpta po išoriniu, objektyviai sukurtu tikrovės vaizdu; ji sudaro T. Tilvyčio individualybės savybę. Vidinė intonacija dažniausiai paremta ironišku šypsniu, kuris beveik neišnyksta nuo poeto lūpų. Ankstesniuose kūriniuose ironija būdavo liūdna, skausminga arba skeptiška, kaip abejonų ar nepakankamo įsitikinimo tiesos pargale rezultatas. „Usnynėje“ poetas kalba liaudies vardu, todėl ir ironijoje aiškiai jaučiamas istorinis pranašumas prieš tuos, kurie išjuokiami. Be jau minėtų atvejų, ironiška potekstė yra gaunama, pavyzdžiui, išreiškiant menką, juokingą mintį pabrėžtai rimtu tonu. Taip yra sukurti hitlerininkų blicparado vaizdai (II 290—291).

Ironija ar ironiška užuomina, dviprasmiškumas dažnai būna išreikšti per veikėjo elgesio, galvosenos ar veiksmo ir jį supančios gamtos vidinį ryšį. Tokios yra kai kurios klebonijos baltiaus scenos (II 246—248).

Peizažas dažnai padeda pabrėžti ne tik ironišką, bet ir alegorinę prasmę. Jau cituotame vaizde *Lingavo „Laimės“ savininkai ratuos* II 240 supanti gamta sustiprina grėsmingai artėjančių neramumų nuojautą, kontrastiškai paryškina ir taip surūgusią veikėjų nuotaiką.

Minties šuoliai taip pat gali būti derinami su ironiška užuomina:

Dangun malda jų kyla pro lapus...
...Banknotus renka kunigas riebūs.
Odinį maišą žmonės žvilgsniais seka.
Upelis su ligom pakalnėn teka.

II 244

Visos šios mintys tarpusavy siejasi — ir malda, ir upelis, kaip kunigų sugalvota apgavystė, ir pinigai, kaip konkretus tikslas ir viso to priežastis. Paskutinė eilutė yra nelaukta, ir ji neša pagrindinį ironijos krūvį. Vaizdų vidinė intonacija padeda T. Tilvyčiui išryškinti pagrindinio teigiamo herojaus Jono Usninio ir darbo valstiečių mintis ir jausmus — pergalių džiaugsmą, tarybinio gyvenimo pranašumo suvokimą, didingas ateities perspektyvas. Tokių vietų trečiojoje dalyje nemaža, užtenka prisiminti tik elektrinės atidarymo paveikslus (II 326—332). Prozopopėjiški, romantiškai pakilūs yra žemės, pavasarinių laukų vaizdai (II 361), simbolizuojantys tarybinio gyvenimo laimę ir kūrybiškumą. Vaizduodamas pavasarį, T. Tilvytis pabrėžia tarybinio gyvenimo veržlumą, energiją, atsiradusią kartu su svajonėmis apie laimingą ateitį:

.. Vanduo upelio veržias iš krantų.
O užtvanka putoja, kriokia, šlama.
Atrodo, griebis vanduo dviaukštį namą
Ir išnešios per pievas pagaliais...
II 365

Tokia pakili intonacija vyrauja visoje trečiojoje dalyje. Tiesa, čia sutinkama ir deklaratyviškumo bei publicistiškai konstatuojamo vaizdavimo. Vidinės intonacijos tėkmė praturtina realistinio vaizdavimo galimybes, suopetina bendrą kūrinio stilių.

* * *

Prieš darant išvadas, būtina pastebėti, kad į rašytojo stilių įeina dar ir jo literatūrinės mokyklos pasirinkimas. Didieji epochos rašytojai visada veikia vėlesnius kūrėjus, bet nevienodu laipsniu ir nevienodomis kūrybos pusėmis. T. Tilvyčio meniniam mąstymui ir stiliui susiformuoti įtakos turėjo ne tik nacionalinė poezija, bet ir rusų klasikinė bei tarybinė literatūra. T. Tilvytis mokėsi iš A. Puškino, A. Bloko, V. Majakovskio ir A. Tvardovskio kūrybos. Bet tai speciali, savarankiška ir plati problema, todėl prie jos nesustosime.

Pagrindiniai T. Tilvyčio stiliaus bruožai „Usnynėje“ remiasi poeto individualiu meniniu mąstymu, susiformavusiu dar ikitarybinėje literatūroje. Bet, palyginus su ankstesne kūryba, „Usnynėje“ yra žymių kokybinių pasikeitimų, kuriuos sąlygojo ne tik kūrybinio talento brandimas, bet ir socialistinio realizmo metodas, tarybinės literatūros augimo ir vystymosi dėsningumai. Dabar išryškėjo stipriausios T. Tilvyčio talento pusės: jo poetinis kūrybos episkumas, konkretumas ir paprastumas, mokėjimas duoti plačius socialinio charakterio, istorinės tikrovės apibendrinimus.

Marksistinės pasaulėžiūros įsisavinimas, literatūros partiškumo esmės suvokimas, pagaliau naujai suprastas istorizmo principas veikė stilių. Stiliaus pasikeitimų pradžią matome T. Tilvyčio kūrybos tematikos ir problematikos išsišakojime ir pagilėjime, kas tuoj atsiliepia į kompozicijos struktūrą ir pobūdį. Kompozicijoje T. Tilvytis jau galėjo atspindėti objektyvius istorinius tikrovės dėsningumus, svarbiausius tos tikrovės konfliktus, teisingai juos išspręsti, įgyti socialinės tipizacijos sugebėjimą. Jis taip pat pajėgė pamatyti reikalingas savo kūrinio idėjai įprasinti menines spalvas, atitinkančias socialistinio realizmo estetikos vertinimo kriterijus: vienokios spalvos skirtos tam, kas verčia biauřėtis, yra nežmoniška, antiliaudiška, reakinga ir visai kitos tam, kas vertas pasididžiavimo, meilės, pagarbos, kas progresyvu, nauja. Bet svarbiausia tai, kad dabar T. Tilvytis teisingai suprato, ko iš tikrųjų reikia neapkęsti, kuo biauřėtis ir ką mylėti, už ką reikia kovoti, suprato, kas tikrovėje yra tikrai gražu ir kas biauřu. Visa tai darė įtakos idėjiniam kūrinio patosui, spalvų

derinimui, jų vieningam taikymui. Kiekvienas žodis, detalė, visos vaizdin-
gumo priemonės buvo pajungtos kūrinio visumai.

Poeto santykį su kalba sąlygojo ir kitos priežastys. Poemoje vaiz-
duojamas valstiečių gyvenimas, todėl daugiausia ir remiamasi liaudies
kalba. Istorizmo principas, tikrovės vertinimo objektyvumas savotiškai pa-
sireiškė ir kalbinėje medžiagoje, veikė kalbos ir vaizduojamojo laikotarpio
ryšius, epiškumo bruožas. Tikrasis epiškumas galėjo atsirasti tik dabar,
socialistinio realizmo literatūroje, kada rašytojas pakankamai teisingai,
sąmoningai, o ne stichiškai suprato gyvenimo tikrovės dėsningumus.
T. Tilvytis nebijo leisti savo veikėjams patiems kalbėti, nes jis žino, kokie
žodžiai priklauso vieniems ir kitiems, kokia nuotaika viešpatauja vienos
ir kitos klasės viduje tuo ar kitu istoriniu laikotarpiu. Čia ir pasireiškia
tikrasis objektyvumas, įkūnijęs savyje estetinį autoriaus santykį. Bet ir
šiuo požiūriu dar vietomis jaučiasi balti siūlai tarp epiškumo ir lyrizmo,
satyros ir romantiškumo, forma tam tikra prasme tarsi atsilieka nuo turi-
nio galimybių. Iškyla dar pavojus objektyvumui virsti natūralizmu. Tai
ne tik vieno T. Tilvyčio kūrybos neigiamas bruožas, bet ir pereinamojo
laikotarpio realistinės literatūros etapo, kokybinių pasikeitimų proceso
reiškiniai. Tam tikra disproporcija galima jausti ir meninio svorio požiū-
riu. Kuo arčiau dabarties, tuo jis darosi lengvesnis.

Revoliucinio vystymosi išreiškimas poemoje atsiskleidžia ne tik idė-
jinio turinio požiūriu, bet ir visų formos elementų atžvilgiu, kurių tarpe
nemažas vaidmuo tenka kalbos ekspresyvioms galybėms. Ypač pa-
abrėžtas bendras liaudies sąmonės, liaudies charakterio vystymasis.
Išnaudotojų klasės atstovų charakteris išlaiko daugiau tradicinį pagrindi-
nių bruožų statiškumą, bet labiau pabrėžti jų elgesio, galvosenos, kovos
taktikos staigūs posūkiai.

Ieškant stiliumo ir kūrybinio metodo dialektinio ryšio, iškyla visa eilė
kitų, aktyviai veikiančių objektyvių priežasčių, iš kurių išplaukia bendros
tarybinės literatūros augimo sąlygos ir nacionalinės literatūros ypatybės,
taip pat ir specifinės individualaus meninio mąstymo kokybės elementai.
Pavyzdžiui, savitas T. Tilvyčio epinis braižas, išsiskiriantis iš kitų mūsų
nacionalinės literatūros epikų,— tai ypatingas kontrasto būdų pamėgimas,
polinkis į aforistiškumą, savitas ironijos pasireiškimas, kuris yra glau-
džiai susipynęs su kontrasto principais, pagaliau vidinės intonacijos sa-
vybės. Tačiau vėl, toje išsiskiriančioje kokybėje pasireiškia bendri stiliaus
metodai ir dėsniai. Tas dialektinis ryšys yra labai įvairus ir daugiapusis.

Vilniaus Valstybinis pedagoginis institutas
Lietuvių ir užsienio literatūros katedra

Įteikta
1962 m. kovo mėn.

СТИЛЬ ПОЭМЫ Т. ТИЛЬВИТИСА «УСНИНЕ»

В. АРЕШКА

Резюме

В понятие стиля автор статьи включает разные стороны писатель-
ской индивидуальности: особенности поэтического опыта, своеобразие
тематики, характерные черты композиции, свойства языка, литератур-
ную школу.

Идейно-эстетические принципы творческого метода всегда находят
свое выражение в конкретном стиле того или иного писателя; поэтому

изучение стиля поэмы Т. Тильвитиса «Уснине» (1948; по-русски «На земле Литовской») помогает лучше понять и общие закономерности развития социалистического реализма в литовской литературе.

Т. Тильвитис в своем творчестве обычно опирается на непосредственное переживание и стремится изображать то, что сам испытал и видел. За пределы этого выходить он не может.

Интерес к историческим судьбам литовского крестьянства — характерная тематическая черта многих произведений Тильвитиса. В поэме «Уснине» эта тема дана особенно разветвленно и решается в эпическом плане.

Метод социалистического реализма дал поэту возможность проявить лучшие черты своего индивидуального стиля, добиться большой конкретности и простоты изображения.

Контрастность, фрагментарность и афористичность, свойственные поэтическому мышлению Тильвитиса, сказались на композиционном построении поэмы «Уснине».

Еще в прежних своих поэмах писатель любил сочетать лиризм с иронией, сатирой. Однако в первой части поэмы «Пахари» (1930) преобладало лирическое начало, а в поэме «Дичюс» (1934) господствовало ироническое отношение автора к изображаемому. В поэме «Уснине» оба начала равноправны и приобретают новое качество. Уверенность в победе народа освободила сатиру Т. Тильвитиса от скептической горечи, а лиризм его сделался более светлым, оптимистичным.

Язык поэмы близок к народной разговорной речи, он отражает быт и образ мышления крестьянина; поэтическая речь Т. Тильвитиса по-крестьянски угловата и откровенна, пронизана остроумием и оптимизмом. Стремление писателя создавать собирательные образы людей и склонность к афористичности заметно повлияли на языковую ткань поэмы. Т. Тильвитис использует фразеологию разговорной речи, фольклорный материал и все возможности народного языка для образной характеристики социально-классовых явлений. Весь образный строй поэмы таким образом становится более целеустремленным в идейно-эстетическом отношении.

Поэма написана пятистопным ямбом, который придает интонации необходимую сдержанность, серьезность; это позволяет более органически сочетать в повествовании «высокую» и «низкую» тональность. Постоянное чередование женской и мужской рифмы до некоторой степени ослабляет монотонность звучания стиха, состоящего из двустопных.

Кроме того, в поэме существует и своеобразная внутренняя интонация, связанная обычно с ироническим подтекстом.

Эволюция стиля Т. Тильвитиса от лирической к эпической поэме, новое качество его лиризма и иронии, большая многогранность образного строя и поэтической речи — все это прямо или косвенно отражает путь поэта от критического реализма к социалистическому реализму.